

REPUBLIKA SLOVENIJA
ZAGOVORNIK NAČELA ENAKOSTI

Posebno poročilo

Izzivi pri vzgoji in izobraževanju romskih otrok in mladostnikov

Posebno poročilo

Izzivi pri vzgoji in izobraževanju romskih otrok in mladostnikov

Ljubljana, oktober 2025

Predgovor predstojnika Zagovornika načela enakosti

Spoštovane bralke in bralci,

v povprečju le približno desetina romskih otrok v jugovzhodnem delu Slovenije doseže osnovnošolsko izobrazbo. Podatek nas je spodbudil k pripravi posebnega poročila o izzivih pri vzgoji in izobraževanju romskih otrok in mladostnikov v vzgoji in izobraževanju.

Številni dokumenti pričajo, da nam kot družbi izenačitev položaja romskih otrok z drugimi veliko pomeni in si jo prizadevamo doseči.

Kje se torej zatakne? Zakaj se kljub dobrim nameram, vloženemu denarju in veliko izvedenim ukrepom stanje ne izboljša?

Kot izhaja iz tega posebnega poročila, je eden od razlogov tudi to, da država ne spremlja učinkovitosti ukrepov, ki jih izvaja. Med priporočili, ki jih dajemo pristojnim, je zato vnovič tudi čimprejšnja zagotovitev zbiranja in analiziranja podatkov o učnem napredku te skupine otrok in mladostnikov. Predlagamo tudi uvedbo kazalnikov učinkovitosti ukrepov in merljivih ciljev. Šele na podlagi teh podatkov bi lahko ugotovili, ali država s sprejetimi ukrepi odpravlja neenakosti oziroma kaj je še treba izboljšati ali dodati.

Javnomnenjske raziskave Zagovornika o stanju na področju diskriminacije v Sloveniji sicer kažejo, da je strpnost splošne javnosti do Romov od leta 2020 do danes padla. Najnižja je prav v delu države, kjer imajo romski otroci že zdaj največ težav pri pridobivanju izobrazbe. Strpnost do manjšine pa je povezana tudi z občutkom varnosti večine.

Dokler se bo večina počutila ogroženo, bo napredek pri sobivanju težko doseči. Predpogoj za izboljšanje stanja na področju vzgoje in izobraževanja romskih otrok in mladostnikov je zato tudi zagotovitev varnosti za vse ostale prebivalce, ki živijo z Romi. Slišati je treba njihove večkrat izpovedane skrbi in stiske. Uvesti je treba rešitve za povečanje njihovega občutka varnosti in odpravo občutka zapostavljenosti.

Miha Lobnik
ZAGOVORNIK NAČELA ENAKOSTI

Ljubljana, oktober 2025

POVZETEK POSEBNEGA POROČILA

Romski otroci in mladostniki imajo v primerjavi z vrstniki, ki niso Romi, veliko večje tveganje, da bodo kot odrasli živeli v revščini in izključeni iz družbe. Položaj si težko izboljšajo zaradi prepleta različnih dejavnikov. Vključitev v izobraževalni proces je izjemno pomembna za izhod iz tega začaranega kroga. Višja raven izobrazbe izboljša možnosti zaposlitve, obiskovanje pouka skupaj z drugimi pa že pomeni tudi več stika in sodelovanja s širšo skupnostjo, omogoča osebnostni razvoj in daje občutek pripadnosti družbi.

Država na področju vzgoje in izobraževanja izvaja oziroma financira različne dejavnosti za otroke iz romskih družin, a so ti pri šolanju še vedno veliko manj uspešni od neromskih sovrstnikov, še posebej v jugovzhodnem delu države. Po raziskavi Inštituta za narodnostna vprašanja je v obdobju od 2016/17 do 2020/21 razred v povprečju ponavljal eden od sto otrok med neromskimi osnovnošolci in kar okrog trideset od stotih učencev, ki so Romi. Zagovornik je ugotavljal, zakaj je tako in kaj bi bilo treba narediti, da bi stanje izboljšali. Pri tem je upošteval tudi stališča iz romske skupnosti, ki jih je pridobil s poglobljenimi intervjuji, in spoznanja organizacij, ki delujejo na področju izobraževanja Romov.

Kot je ugotovil, k takšnemu stanju pomembno prispeva to, da romski otroci pred začetkom osnovnošolskega izobraževanja večinoma niso vključeni v organizirane predšolske programe. Predšolska vzgoja namreč ni obvezna, romski starši pa vrtcem kot institucijam v veliki meri tudi ne zaupajo in za varstvo najmlajših praviloma poskrbijo sami. Otroci iz romskih naselij, kjer doma govorijo materni jezik in se slovenščina ne govori, se torej komaj v osnovi šoli zares srečajo z jezikom, v katerem morajo potem naenkrat znati misliti, brati in govoriti. Prvič se tudi srečajo z ustrojem delovanja izobraževalnih ustanov. Takšen preskok je za mnoge prehud zalogaj. Znajdejo se v izjemno težkem položaju, ki ga lahko še dodatno poslabšajo zbadljivke, izključevanje ali nerazumevanje vrstnikov. Šola je zato zanje lahko okolje, v katerem se ne počutijo sprejeti in spoštovani.

Nekateri romski starši svoje otroke pred temi pojavi zaščitijo tako, da jih v šolo ne silijo. O poteku izobraževanja tudi premalo vejo in pridobivanju izobrazbe ne pripisujejo vloge pri izboljševanju življenjskih razmer oziroma izhodu iz revščine in socialne izključenosti. Po drugi strani pa tudi tisti starši, ki si želijo, da bi bil njihov otrok uspešen v šoli, nimajo vedno potrebnih znanj, izkušenj in možnosti, da bi ga lahko pri tem kakovostno podprli. Na zmožnosti romskih otrok pri izobraževanju negativno vpliva tudi že to, v kakšnih pogojih živijo. V delih države, kjer so bivalni pogoji romskih družin boljši, sta vključenost in uspešnost romskih otrok pri izobraževanju večji.

Zagovornik je pri pripravi posebnega poročila ugotovil tudi nedoslednosti v sistemu podpore otrokom iz romskih družin pri doseganju izobrazbe. Ne zbirajo se podatki o dejanskih razlogih za učne težave in izostajanje od pouka pri teh otrocih ter o drugih okoliščinah, s katerimi se soočajo in ki vplivajo na njihovo izobraževalno pot. Prav tako se ne zbirajo podatki o učinkovitosti izvedenih ukrepov za pomoč tem otrokom, pri čemer je glavna ovira to, da ukrepi nimajo zastavljenih ciljev, ki bi bili merljivi. Ukrepanje je zato manj učinkovito, kot bi lahko bilo.

Zagovornik na podlagi teh in drugih ugotovitev poročila daje več priporočil za izboljšanje stanja.

Vladi RS in Uradu za narodnosti priporoča, da:

1. na podlagi podatkov o Romih v izobraževanju, dosedanjih raziskav in evalvacij ter preteklih priporočil Zagovornika in mednarodnih organizacij dopolniti Nacionalni program ukrepov Vlade RS za Rome za obdobje 2021–2030 (NPUR 2021-2030). Izboljšata naj predvsem del, ki se tiče vzgoje in izobraževanja. Vanj naj vključita merljive cilje in kazalnike učinkovitosti ukrepov, kar edino omogoča spremljanje napredka in ugotavljanje pomanjkljivosti. Merljive cilje pa naj vključita tudi v drugih delih programa, ki govorijo o zagotavljanju temeljnih pravic Romov. Premiki na tem področju lahko namreč pozitivno vplivajo tudi na področje izobraževanja.
2. zagotovita sistematično in neodvisno spremljanje uspešnosti izvajanja ukrepov iz NPUR 2021-2030 z evalvacijami. To bi pomagalo prepoznati pomanjkljivosti in morebitne diskriminatorne prakse in prilagoditev politik in ukrepov.

Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje priporoča, da:

3. v sodelovanju z občinami in vzgojno-izobraževalnimi zavodi prične sistematično zbirati in analizirati anonimizirane podatke o romskih otrocih in mladostnikih v vzgoji in izobraževanju v primerjavi s celotnim prebivalstvom. To bi omogočilo pravočasno in ciljno usmerjeno oblikovanje in sprejemanje ukrepov (kot so dodatna pomoč otroku, štipendije, usposabljanje vzgojiteljev in učiteljev, preprečevanje diskriminacije in segregacije, možnost vrednotenja učinkov ukrepov skozi čas). Zbirajo naj se podatki o številu romskih otrok v določeni lokalni skupnosti in številu tistih, ki so vključeni v vrtec. Podatki o starosti ob vstopu v vrtec, trajanju obiskovanja, čas prisotnosti in razlogi za odsotnost. Podatki o obiskovanju osnovne šole, o preložitvi začetka šolanja, o napredovanju, prehodih, ponavljanju razredov, o številu romskih mladostnikov v srednješolskih programih, o vrsti programom, zaključku oziroma morebitnih predčasnih opustitvah šolanja. Potrebne so tudi informacije o številu šol z romskimi otroki, deležu romskih otrok v teh šolah in po oddelkih ter kje te ustanove so. Anketno pa naj se pri šolarjih preverja občutja glede izobraževanja in odnosov v šoli;
4. zagotovi brezplačno možnost učenja slovenskega jezika že pred vstopom v osnovno šolo za vse romske otroke, ki to potrebujejo, tudi tiste, ki obiskujejo vrtec. Boljše znanje jezika omogoča boljše učne rezultate in preprečuje stigmatizacijo otrok;
5. zagotovi povsem brezplačno obiskovanje vrtca za romske otroke iz družin s slabim premoženjskim stanjem in možnost organiziranih brezplačnih prevozov iz romskih naselij do vrtcev in nazaj. Nizka vključenost romskih otrok v predšolsko vzgojo namreč izhaja tudi iz finančnih in logističnih ovir. Zgodnje vključevanje v izobraževalni sistem pa izboljšuje jezikovne, socialne in učne kompetence otrok ter zmanjšuje možnosti za opuščanje izobraževanja;
6. socialno ogroženim otrokom, med katerimi so tudi Romi, omogoči brezplačno udeleževanje in prevoz do obšolskih dejavnosti, ki se jih želijo udeležiti. Te dejavnosti spodbujajo razvoj talentov, omogočajo socialne sitke in dajejo občutek vrednosti in vključenosti, kar je otrokom in mladostnikom pomembno tudi pri doseganju izobrazbe;

7. zagotovi zaposlitev romskih pomočnikov v vseh vrtcih in šolah, ki jih obiskujejo romski otroci, prednostno pa v jugovzhodnem delu države. Prilagodi naj tudi normative in pripravi ustrezno sistemizacijo teh delovnih mest, da bodo pomočniki pri svojem delu lahko čim bolj v podporo otrokom in mladostnikom. Prisotnost romskih pomočnikov namreč olajša sporazumevanje, zmanjšuje kulturne ovire in krepi sodelovanje med šolo in družinami;
8. omogoči, da se bo obstoječi izbirni predmet *Romska kultura* izvajal v vseh osnovnih šolah na območjih, kjer živijo Romi. Sprejme pa naj tudi načrt za usposabljanje učiteljev za poučevanje romskega jezika in kulture ter ta predmet vključi v učni načrt za osnovno šolo. To bi pomagalo pri razvoju romskega jezika in odpravi stereotipov ter prispevalo k boljšemu sobivanju med Romi in večinsko skupnostjo;
9. na podlagi smernic Pedagoškega inštituta o vključevanju romskih otrok v izobraževanje¹ pripravi usmeritve za spodbujanje obiskovanja vrtcev in pouka pri romskih otrocih. Usmeritve naj predvidevajo tudi krepitev sodelovanja s starši, da bi izboljšali razumevanje pomena izobraževanja in ustvarili temelj za zaupanje v institucije;
10. v sodelovanju tudi z romsko skupnostjo pripravi vsebino in zagotovi izvedbo usposabljanj pedagoških delavcev za delo z otroki in mladostniki različnih socialnih in etničnih ozadij. To bi zmanjšalo tveganja za morebitne predsodke in neustrezne pristope v izobraževanju;
11. zagotovi mentorstvo oziroma tutorstvo, ki bo prilagojeno potrebam romskih učencev in dijakov. To naj se izvaja v zadnji triadi osnovne šole in na srednjih šolah, pri njem pa naj sodelujejo tudi visokoizobraženi Romi, ki bodo otrokom in mladostnikom lahko za zgled. Ukrep bi spodbujal nadaljevanje izobraževanja in prispeval k zmanjšanju osipa in boljšim učnim dosežkom;
12. redno informira organizacije romske skupnosti in javne ustanove in organizacije na državni in lokalni ravni o ukrepih za dvig izobrazbene ravni romskega prebivalstva;
13. si predvsem skupaj z Ministrstvom za kohezijo in regionalni razvoj pri vseh naštetih in drugih ukrepih prizadeva izkoristiti evropska sredstva. Priporočila EU in evropski strateški okvir za enakost, vključevanje in udeležbo Romov do 2030 jasno navajajo, da so ta sredstva ključna za doseganje napredka. Slabo stanje je namreč posledica prepleta različnih dejavnikov, kar zahteva medresorske, dolgoročne in usklajene ukrepe.

¹ Smernice na področju vključevanja romskih otrok in njihovih staršev v predšolske programe (2017). Pedagoški inštitut.

Dostopno na:

https://korakzakorakom.si/storage/app/files/Smernice_elektronska_verzija.pdf#:~:text=Smernice%20na%20podro%C4%8Dju%20vklju%C4%8Devanja%20romskih%20otrok%20in%20njihovih,do%20vklju%C4%8Denosti%20romskih%20otrok%20v%20kakovostne%20pred%C5%A1olske%20programe.

Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti priporoča, da:

14. v skladu s 3. in 4. členom Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji uvede namenske štipendije za romske učence, dijake in študente. Številni romski učenci in študenti se soočajo s finančnimi in socialnimi ovirami, kar omejuje njihovo izobraževanje in nadaljnji karierni razvoj. Namenske štipendije bi spodbujale večjo vključenost romske mladine v izobraževalni sistem in preprečevale osip;
15. oblikuje podporne programe za poklicno usmerjanje mladih Romov v času srednješolskega izobraževanja, da bi lahko pridobili delovne veščine in se vključili na trg dela.

Samoupravnim lokalnim skupnostim, kjer živijo Romi, ki do zdaj tega še niso zagotovile, priporoča, da:

16. uredijo bivalne razmere v romskih naseljih z namenom uresničevanja pravice do primerne namestitve. Pri tem naj uporabijo tudi sredstva po 20.a členu Zakona o financiranju občin. Slabe bivalne razmere, v katerih živijo nekateri romski otroci, namreč otežujejo uresničevanje pravice do izobraževanja;
17. del prejetih sredstev po 20. a členu Zakona o financiranju občin pričnejo namenjati tudi za štipendije za romske učence, dijake in študente. Finančna pomoč v obliki štipendij bi jim omogočila lažji dostop do srednješolskega in visokošolskega izobraževanja ter povečala njihove možnosti za uspešno vključevanje v družbo;
18. poskrbijo za redno informiranje romskih staršev, otrok in mladih o pomenu in možnostih vzgoje in izobraževanja ter zaposlovanja. Boljša obveščenost bi zmanjšala predsodke, ki temeljijo na nevednosti, ter krepila motivacijo za sodelovanje. Informiranje naj bo čim bolj prilagojeno ciljni skupini.

Svetu romske skupnosti RS priporoča, da:

19. v sodelovanju s stroko in raziskovalci izvaja ozaveščevalne aktivnosti za romske otroke, mlade in njihove starše o pomenu izobrazbe in vključevanja v vzgojo in izobraževanje. Te aktivnosti naj vključi v svoj vsebinski in finančni načrt, za katerega prejme sredstva iz državnega proračuna. Takšno ozaveščanje pa naj podpre tudi prek javnih razpisov za organizacije romske skupnosti.

Kazalo vsebine

POVZETEK POSEBNEGA POROČILA	4
1 NAMEN POSEBNEGA POROČILA	9
2 RAZISKAVE S PODROČJA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA	11
2.1 Raziskave Zagovornika	13
2.1.1 Javnomnenjske raziskave o diskriminaciji	13
2.1.2 Ciljno-raziskovalna projekta v sodelovanju z ARIS	14
2.1.3 Kvalitativna raziskava z metodo fokusnih skupin	15
2.1.4 Analiza o vključenosti in uspešnosti Romov v vzgoji in izobraževanju	16
3 IZZIVI ROMOV V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU	18
3.1 Predšolska vzgoja	19
3.1.1 Opis stanja	19
3.1.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav	21
3.2 Osnovnošolsko izobraževanje	27
3.2.1 Opis stanja	27
3.2.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav	35
3.3 Srednješolsko in poklicno ter strokovno izobraževanje	44
3.3.1 Opis stanja	44
3.3.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav	46
3.4 Višje in visokošolsko izobraževanje	51
3.4.1 Opis stanja	51
3.4.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav	52
3.5 Izobraževanje odraslih in vseživljenjsko učenje	55
3.5.1 Opis stanja	55
3.5.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav	56
4 KLJUČNE UGOTOVITVE IN PRIPOROČILA ZAGOVORNIKA	59
4.1 Ključne ugotovitve	59
4.2 Priporočila	62
5 KRATICE IN OKRAJŠAVE	68

PRILOGA k posebnemu poročilu.

1 NAMEN POSEBNEGA POROČILA

Posebno poročilo predstavlja izzive Romov na področju vzgoje in izobraževanja po celotni vertikali – od predšolske vzgoje, obvezne osnovne šole, do srednješolskega, višje- in visokošolskega ter vseživljenjskega izobraževanja. Osredotoča se na razloge za splošno nizko izobrazbeno raven Romov s poudarkom na obvezni osnovni šoli. Predstavlja prakso in ukrepe, ki so že na voljo in jih velja nadgraditi na področju vzgoje in izobraževanja, z namenom spodbujanja enakih možnosti Romov in dviga kakovosti življenja vseh – tako Romov kot tudi večinskega prebivalstva.

Cilji posebnega poročila so:

- opredeliti sistemske pomanjkljivosti, ki otežujejo doseganje boljših izobrazbenih uspehov Romov;
- predstaviti, kateri ukrepi so že na voljo za podporo Romom na področju vzgoje in izobraževanja, ter katere je smiselno nadgraditi ali uvesti na novo;
- podati priporočila pristojnim organom, kako sistem še izboljšati, da bo čim več romskih otrok in mladostnikov, zlasti v jugovzhodni Sloveniji, zaključilo osnovno šolo oziroma doseglo čim višjo izobrazbeno raven.

Zagovornik načela enakosti (Zagovornik) na podlagi 22. člena Zakona o varstvu pred diskriminacijo (ZVarD)² poroča o svojem delu DZ s posebnimi poročili, v katerih predstavlja svoje ugotovitve o obstoju diskriminacije posameznih skupin oseb z določeno osebno okoliščino, npr. pripadnikov etničnih skupnosti, v tem primeru Romov.

Posebno poročilo je rezultat več Zagovornikovih pristojnosti oziroma nalog iz 21. člena ZVarD, med drugim:

- opravljanja neodvisnih raziskav o položaju oseb z določeno osebno okoliščino ter ostalih vprašanj v zvezi z diskriminacijo oseb z določeno osebno okoliščino, npr. pripadnikov narodnih in etničnih skupnosti;
- spremljanja splošnega stanja v Republiki Sloveniji (RS) na področju varstva pred diskriminacijo in položaja oseb z določenimi osebnimi okoliščinami, torej tudi pripadnikov narodnih in etničnih skupnosti, ter
- dajanja priporočil državnim organom, lokalnim skupnostim, nosilcem javnih pooblastil, delodajalcem, gospodarskim subjektom in drugim subjektom v zvezi z ugotovljenim položajem oseb z določeno osebno okoliščino, in sicer glede preprečevanja in odpravljanja diskriminacije ter sprejemanja posebnih in drugih ukrepov za odpravo diskriminacije.

² Zakon o varstvu pred diskriminacijo. Uradni list RS, št. št. 33/16 in 21/18 – ZNOrg.
Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7273>.

Posebno poročilo je tudi rezultat različnih oblik sodelovanja s »socialnimi partnerji in nevladnimi organizacijami«. Kot izhaja iz 15. člena ZVarD, je tudi Zagovornik enako kot Vlada in drugi državni organi zavezan sodelovati s socialnimi partnerji in nevladnimi organizacijami na področju varstva pred diskriminacijo. Zagovornik je pri pripravi posebnega poročila sodeloval z nevladnimi organizacijami tako, da je prek spletnega vprašalnika zbral njihove informacije in stališča.

Zagovornik je za namen priprave posebnega poročila uporabil naslednje vire:

- strokovno literaturo,
- dostopne nacionalne in mednarodne raziskave,
- nacionalne predpise in strateške oziroma programske dokumente,
- priporočila mednarodnih organizacij za varstvo človekovih pravic,
- lastne javnomnenjske raziskave, zlasti Raziskavo o diskriminaciji 2022³ in pred tem javnomnenjski raziskavi v letih 2017 in 2020,
- lastno kvalitativno raziskavo s fokusnimi skupinami, ki je bila izvedena v novembru 2022,
- polstrukturirane intervjuje z Romi, ki so uspešno dosegli določeno stopnjo izobraževanja,
- rezultate lastne spletne ankete, namenjene nevladnim organizacijam in nekaterim izobraževalnim ustanovam, ki delujejo na področju izobraževanja Romov.

Posebno poročilo ne obravnava posebej izzivov romskih otrok v šolah, kjer se izvajajo različni izobraževalni programi za otroke s posebnimi potrebami in v vzgojnih zavodih. Osredotoča se na splošno, večinsko izobraževanje.

³ Zagovornik načela enakosti (2023). Ključni rezultati javnomnenjske raziskave »Raziskava o diskriminaciji 2022«.

Poročilo z rezultati raziskave dostopno na: <https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2023/09/Raziskovalno-porocilo-2022.pdf>.

2 RAZISKAVE S PODROČJA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Zagovornik je leta 2021 v izdanih priporočilih k predlogu NPUR 2021–2030 posebej opozoril na odsotnost oziroma pomanjkljivost razčlenjenih podatkov, ki bi lahko kazali na neenak položaj skupin ljudi z določenimi osebnimi okoliščinami pri uresničevanju pravic.

O neenaki obravnavi se lahko sklepa predvsem na podlagi obstoječih statističnih podatkov, ki pa so v Sloveniji pomanjkljivi, ali pilotnih kvalitativnih raziskav z omejenim dosegom.⁴ Vir podatkov so lahko tudi sodbe različnih sodišč.

Monografija o etnični diskriminaciji in strategijah raziskovanja ter merjenja opozarja, da brez podatkov o diskriminaciji v Sloveniji ni mogoče jasno sklepati o razsežnosti tega pojava.⁵

Slovenija sistematično ne zbira razčlenjenih podatkov o Romih. Na to je pokazala tudi evalvacija NPUR 2017–2021 iz leta 2018,⁶ ki je opozorila na nezadostne podatke o romski skupnosti, zaradi česar je oteženo načrtovanje in spremljanje ukrepov.

Mednarodne organizacije kot so EK, Svet Evrope in OZN, priporočajo Sloveniji vzpostavitev sistematičnega zbiranja podatkov za boljše spremljanje izvajanja človekovih pravic, zlasti za ranljive skupine kot so Romi.

Pomemben premik je bil na podlagi Zagovornikovih priporočil vendarle narejen ob pripravi Zakona o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-2),⁷ ki po novem omogoča tudi zbiranje in obdelavo osebnega podatka o narodni ali etnični pripadnosti pod določenimi pogoji.

Trenutna ureditev po ZVOP-2 sicer ni samostojna pravna podlaga za obdelavo osebnih podatkov, dopušča pa urejanje ustreznih podlag v področni zakonodaji.

Trenutno pomanjkanje zanesljivih podatkov vodi do možnih napačnih zaključkov, kar je še posebej opazno pri ocenjevanju števila Romov in njihovih izobraževalnih kazalnikov.

Konkretnjših korakov v tej smeri Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (MVI) zaenkrat še ni naredilo. V Strategiji VIZ 2021–2030 navaja, da nima pravne podlage za zbiranje podatkov o narodni ali etnični pripadnosti.⁸ Osnovne šole in vrtci ministrstvu za potrebe financiranja sporočajo ocene o številu romskih otrok.

⁴ Bajt, V. (2023). Etnična diskriminacija: strategije raziskovanja in merjenja. Ljubljana. Mirovni inštitut. Dostopno na: <https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2023/03/Etnicna-diskriminacija-web.pdf>.

⁵ Prav tam.

⁶ Mirovni inštitut (2018). Letna evalvacija uresničevanja Nacionalnega programa ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021. Končno poročilo o vmesnem vrednotenju (obdobje od sprejema dokumenta dne 25. 5. 2017 do 1. 6. 2018).

Dostopno na: https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/9cc1d5d4c5/Evalvacija_NPUR_17-21_MI1.pdf.

⁷ Zakon o varstvu osebnih podatkov. Uradni list RS, št. 163/22.

Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7959>.

⁸ Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021–2030 (str. 6).

Dostopno na:

<https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.gov.si%2Fassets%2Fministrstva%2FMIZS%2FSRI%2FRomi%2FStrategija-VIZ-Romov-2021-2030.docx&wdOrigin=BROWSELINK>.

V praksi se za zbiranje podatkov uporabljajo tako kvantitativni kot kvalitativni pristopi. Na Hrvaškem so na primer izvedli celovito raziskavo o položaju Romov, ki je vključevala sodelovanje z romsko skupnostjo pri »mapiranju« romskih naselij ter obsežno anketiranje na reprezentativnem vzorcu romskega prebivalstva za pridobivanje baznih podatkov.⁹

Na Slovaškem izvajajo prostorsko »mapiranje« območij, kjer živi večje število Romov, in prilagajajo raziskave o življenjskih pogojih (kot je EU-SILC) za pridobivanje podatkov, specifičnih za ta območja.¹⁰

Podatki se lahko poglobljeno zbirajo tudi po posameznih tematskih področjih, na primer na področju vzgoje in izobraževanja. V Sloveniji je MVI že naročilo več raziskav, študij in analiz, povezanih z romsko skupnostjo na tem področju. Te raziskave so ministrstvu omogočile dober vpogled v stanje, vendar pa bi za učinkovito spremljanje sprememb in učinkov ukrepov morale biti izvedene periodično.

Rezultati dosedanjih raziskav kažejo na pomembne razlike v doseženi izobrazbi med Romi in splošnim prebivalstvom v Sloveniji, težave pri vključevanju romskih otrok in mladih v izobraževalni sistem ter pomanjkljive jezikovne kompetence, kar vpliva na njihov učni uspeh. Poleg tega imajo socialno-ekonomske razmere in pogoji bivanja pomemben vpliv na možnosti za uspešno vključevanje v izobraževanje in njegovo dokončanje.

⁹ Dostopno na:

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Uklju%C4%8Divanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20dr u%C5%A1tvo%20-%20istra%C5%BEivanje%20baznih%20podataka.pdf>.

¹⁰ Dostopno na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/eu-silc_mrk/?csrt=6119908058492707448 in <https://www.romovia.vlada.gov.sk/atlas-romskych-komunit/sociograficke-mapovanie-romskych-komunit-2025/?csrt=6119908058492707448>.

2.1 Raziskave Zagovornika

2.1.1 Javnomnenjske raziskave o diskriminaciji

V letih 2017, 2020 in 2022 je Zagovornik izvedel **javnomnenjske raziskave o diskriminaciji v Sloveniji**,¹¹ in sicer raziskavo »Percepcija diskriminacije v Sloveniji – raziskava javnega mnenja« (2017) in »Dojemanje in izkušnje z diskriminacijo v Sloveniji v letu 2020«. V letu 2022 je bila izvedena »Raziskava o diskriminaciji 2022«. Namen javnomnenjskih raziskav je bil pridobiti vpogled v stališča in izkušnje prebivalcev z diskriminacijo.

Raziskovalna metoda v vseh treh primerih je bila kombinacija računalniško podprtega telefonskega in spletnega anketiranja. Vzorec je bil reprezentativen po spolu, starosti, regiji in izobrazbi ter predstavlja splošno mnenje prebivalcev Slovenije.

Rezultati so pokazali, da je bilo v primerjavi z letom 2017 v letu 2020 več respondentov, ki bi bili pripravljeni Rome zaposliti, manj jih je menilo, da Romi ne želijo delati in manj jih je menilo, da bi Romi, zaposleni v storitvenih dejavnostih, odvrčali stranke. V letu 2020 se je socialna distanca do Romov v primerjavi z letom 2017 zmanjšala, v letu 2022 pa je možno zaznati, da se je socialna distanca prebivalcev Slovenije do Romov v primerjavi z letom 2020 povečala.

Javnomnenjska raziskava iz leta 2022 je pokazala, da večine prebivalcev Slovenije (67,9 odstotka) ne bi motilo, če bi imel njihov otrok za sošolca Roma. To bi motilo dobro desetino prebivalcev (11,1 odstotka). Po drugi strani pa se je skoraj polovica prebivalcev Slovenije (48 odstotkov) strinjala s trditvijo, da večina Romov ne želi delati. S tem se ni strinjala le približno petina prebivalcev (20,4 odstotka). Med stališči so prebivalci Pomurja izražali večjo strpnost do Romov kot prebivalci Posavja in Jugovzhodne Slovenije.

Od leta 2017 do 2022 so anketiranci v vedno manjši meri izbrali Rome kot tarčo diskriminacije (od 24 do 9 odstotkov). Primerjava med rezultati vseh treh raziskav pokaže, da so anketirani v letu 2017 na prvem mestu med žrtvami diskriminacije med različnimi družbenimi skupinami prepoznali Rome. V letu 2020 so bili Romi kot žrtve diskriminacije prepoznani na drugem mestu, v letu 2022 pa na osmem mestu (za tujci, revnimi, ženskami, istospolno usmerjenimi, starejšimi, vernimi, ljudmi z invalidnostmi). To ne pomeni nujno, da so bili Romi v letu 2022 manj slabše obravnavani kot v letu 2017, lahko pa nakazuje na to, da postajajo v javnosti spregledana diskriminirana družbena skupina.

Po podatkih, ki so bili poleti 2025 zbrani v javnomnenjski raziskavi o dojemanju in izkušnjah diskriminacije v Sloveniji,¹² se dojemanje oziroma odnos do Romov med splošno populacijo slabša. Povprečna ocena strpnosti do Romov na lestevici od 1 do 5 je padla s 3,3, kot je bila izmerjena v enaki raziskavi leta 2022, na 3,0. V jugovzhodnem delu države je še občutno nižja – 2,5. Hkrati 22 % prebivalcev meni, da so Romi ena od skupin, ki je najpogostejše tarča diskriminacije, medtem ko je to leta 2022 menilo devet odstotkov vprašanih. Raziskava je pokazala še, da se je močno okrepil stereotip, da »večina Romov ne želi delati«: s to trditvijo se je strinjalo 61 % anketirancev, kar je 13 odstotnih točk več kot v raziskavi iz leta 2022. Pri tem in drugih vprašanjih, povezanih z Romi, je upadlo tudi število neopredeljenih, kar kaže na polarizacijo stališč do Romov.

¹¹ Raziskave Zagovornika o diskriminaciji so dostopne na spletni strani Zagovornika: <https://zagovornik.si/izdelki-zagovornika/raziskave-o-diskriminaciji/>.

¹² Raziskava Zagovornika o dojemanju in izkušnjah diskriminacije za leto 2025 zaenkrat še ni objavljena. Podatki bodo dostopni na spletni strani Zagovornika <https://zagovornik.si>.

2.1.2 Ciljno-raziskovalna projekta v sodelovanju z ARIS

V letih 2019–2021 je Zagovornik v sodelovanju z Javno agencijo za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije sofinanciral **dva ciljno-raziskovalna projekta**,¹³ ki se nanašata tudi na Rome:

- **Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, »rase, nacionalnosti in/ ali vere**, ki ga je izvedel Mirovni inštitut;
- **Strukturna diskriminacija kot ovira pri doseganju cilja dostojnega življenja za vse**, ki sta ga izvedli Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani in Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Oba projekta sta pokazala, da v Sloveniji primanjkuje razčlenjenih podatkov o Romih. Primanjkuje tako zbirnih podatkov (npr. o prvem jeziku Romov, diagnozah, ki jih ima populacija romskih otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami in/ ali oviranostmi), kot tudi podatkov o izkušnjah z diskriminacijo, ki bi bili pridobljeni neposredno od Romov in bi omogočali opredelitev najbolj problematičnih področij življenja.

Raziskovalci so ugotovili, da se strukturna diskriminacija najpogosteje kaže kot diskriminacija zaradi osebnih okoliščin rase in etnične pripadnosti, posebej v zvezi s položajem Romov, ter zaradi invalidnosti in spola. Čeprav je položaj Romov pravno urejen in so zagotovljeni formalni pogoji za enakopraven razvoj, odnos večinskega prebivalstva do romske populacije kaže ves čas prisotne diskriminatorne prakse.¹⁴

Raziskovalci so ugotovili, da je še vedno veliko diskriminacije na področju izobraževanja in zaposlovanja. To se je še posebej izpostavilo v času epidemije koronavirusne bolezni s šolanjem na daljavo. Položaj romskih otrok se je poslabšal in pokazala se je izključenost romske skupnosti na vseh ravneh.¹⁵

V končnem poročilu prvega projekta so zbrani vsi viri podatkov o enakosti oziroma o diskriminaciji v Sloveniji, ki so jih raziskovalci lahko identificirali. Predstavljajo dober pregled virov, iz katerih je mogoče črpati podatke, čeprav se ti sistematično ne zbirajo.¹⁶

¹³ Strukturna diskriminacija kot ovira pri doseganju cilja dostojnega življenja za vse in Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, »rase, nacionalnosti in/ ali vere.

Informacije o obeh projektih so dostopne na: <https://zagovornik.si/izdelki-zagovornika/raziskave-o-diskriminaciji/>.

¹⁴ Bajt, V. (2021). Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, »rase«, nacionalnosti in/ali vere. Ciljno-raziskovalni projekt »Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, »rase«, nacionalnosti in/ali vere« v okviru Ciljnega raziskovalnega programa »CRP-2019«. Zaključno poročilo. Mirovni inštitut.

Dostopno na: <https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2022/12/Zmanjsevanje-in-odpravljanje-diskriminacije-na-podlagi-etnicnosti-rase-nacionalnosti-in-ali-vere.pdf>

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

Tudi v okviru drugega projekta¹⁷ so raziskovalci ugotovili, da so strukturni diskriminaciji velikokrat podvržene osebe ali skupine oseb, ki so ranljive zaradi več osebnih okoliščin hkrati in tudi na več družbenih področjih življenja. Ugotovili so, da se strukturna diskriminacija najpogosteje kaže kot diskriminacija na podlagi osebnih okoliščin rase in etnične pripadnosti, posebej v zvezi s položajem Romov, pa tudi z diskriminacijo na podlagi invalidnosti in spola. V projektu sta bili pripravljene dve študiji. Prva je bila študija s pravno analizo, ki vsebuje celovit pregled pravnih podlag za obravnavo strukturne diskriminacije in odzivov mednarodnih globalnih in regionalnih političnih, strokovnih in sodnih organov, ustanov in teles. Vsebuje tudi pregled odločitev Evropskega sodišča za človekove pravice, Sodišča Evropske unije in domače sodne prakse. Druga študija pa je družboslovna in se osredotoča na širši družbeni položaj posameznikov, ki jih diskriminacija posebej ogroža.

2.1.3 Kvalitativna raziskava z metodo fokusnih skupin

Zagovornik je novembra 2022 izvedel tudi **kvalitativno raziskavo z metodo fokusnih skupin**, s katero je zbral informacije s področja vzgoje in izobraževanja ter zaposlovanja Romov. V fokusni skupini za področje vzgoje in izobraževanja je sodelovalo devet oseb s strokovnim znanjem in izkušnjami na področju vzgoje in izobraževanja Romov. V drugi fokusni skupini glede zaposlovanja Romov je sodelovalo šest strokovnjakov s področja zaposlovanja.

Za udeležence fokusne skupine o vzgoji in izobraževanju sta bili izobrazba in pravica do izobraževanja ključni vrednoti. Menili so, da je dostop do izobrazbe v Sloveniji omogočen vsem. Vendar pa socialno šibki, med katere so udeleženci raziskave uvrstili tudi Rome, težje uresničujejo pravico do izobrazbe.

Udeleženci te fokusne skupine so kot glavne ovire v izobraževanju Romov opredelili:

- nizko podporo družine pri izobraževanju romskih otrok,
- nezaupanje romskih staršev do izobraževalnih ustanov,
- nestrpnost okoliškega oziroma večinskega prebivalstva do Romov,
- nižja pričakovanja in pomanjkanje ustreznih kompetenc učiteljev ter
- neustrezne bivalne razmere v romskih naseljih.

Finančne dejavnike so udeleženci fokusne skupine navedli kot pomemben motivator, vendar v smislu spodbujanja, nagrajevanja in ne odtegnitve. Udeleženci so povedali tudi, da mnogi romski učenci po 6. razredu zaključijo šolanje z namenom, da ga bodo nadaljevali kasneje, v polnoletnosti, ko za to dobijo štipendijo in/ali nadomestilo za vzdrževane in brezposelne družinske člane.

Udeleženci te fokusne skupine, predvsem iz jugovzhodnega dela države, so opozorili na porast nestrpnosti do Romov (in vseh drugačnih) ter na neformalne pritiske staršev po ločevanju med romskimi in neromskimi otroki. Poudarili so, da se tak odnos staršev prenaša na otroke, predvsem v višjih razredih, posledično pa se ne vzpostavijo ustrezne socialne strukture za enakovredno vključenost romskih otrok.

¹⁷ Sancin, V. idr. (2021). Strukturna diskriminacija kot ovira pri doseganju cilja dostojnega življenja za vse. Zaključno poročilo raziskovalne skupine Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

In: Urek, M. idr. (2021). Strukturna diskriminacija kot ovira pri doseganju cilja dostojnega življenja za vse. Zaključno poročilo raziskovalne skupine Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Obe poročili sta dostopni na: <https://zagovornik.si/izdelki-zagovornika/raziskave-o-diskriminaciji/>.

2.1.4 Analiza o vključenosti in uspešnosti Romov v vzgoji in izobraževanju

V letu 2024 je Zagovornik opravil **analizo o vključenosti in uspešnosti Romov v vzgoji in izobraževanju**. Za potrebe analize je uporabil kombinacijo raziskovalnih metod. Izvedel je polstrukturirane intervjuje med Romi, ki so uspešno zaključili vsaj srednješolsko izobraževanje, in spletno anketo med nevladnimi organizacijami in nekaterimi ustanovami s področja vzgoje in izobraževanja, ki izvajajo aktivnosti, namenjene Romom.

Kljub temu, da se Romi pri izobraževanju pogosto srečujejo z različnimi ovirami, obstajajo tudi mnoge uspešne zgodbe. Pri intervjujih je bil poudarek na vprašanju, kaj dobro deluje in je spodbujevalno ter kakšno podporo potrebujejo Romi na izobraževalni poti.

Zagovornik je pri izvedbi raziskave sodeloval z zunanjim sodelavcem, Romom, ki je tudi sam visoko družboslovno izobražen. Ta je najprej predlagal intervjuvance iz romske skupnosti, z njimi navezal stik, nato pa jim je Zagovornik poslal pisno vabilo za sodelovanje v raziskavi. Po pridobitvi pisnega soglasja je zunanji sodelavec opravil polstrukturirane intervjuje. Vsak intervju je bil v soglasju z intervjuvancem posnet, nato pa je bil narejen anonimiziran prepis.

V obdobju od 10. avgusta do 15. oktobra 2024 je bilo izvedenih deset intervjujev. Izobrazbena struktura intervjuvancev je bila raznolika, vsi so uspešno zaključili vsaj srednješolsko izobraževanje, nekateri med njimi pa so še v procesu nadaljnjega izobraževanja. Intervjuvanci so bili magistri socialnega dela, strokovnjaki s področja razvoja predšolskih otrok, pedagogike in sociologije, germanistike, arhitekture, gimnazijski maturant, slaščičar, ekonomski tehnik, upravno-administrativni tehnik. Sedem jih je iz severovzhodne Slovenije, tj. iz Murske Sobote, Lendave, Rogašovcev, Tišine, trije pa iz jugovzhodne Slovenije, in sicer Metlike, Kočevja in Novega mesta. Med njimi je bilo 7 žensk in 3 moški.

Z uporabo spletne ankete o večji udeležbi Romov v izobraževanju je Zagovornik pridobil informacije od nevladnih organizacij in nekaterih izobraževalnih ustanov, ki izvajajo aktivnosti vzgoje in izobraževanja z Romi. Vprašanja so se nanašala na ukrepe, prilagoditve in politike, ki so učinkoviti na področju vzgoje in izobraževanja Romov.

Anketiranci so odgovarjali na odprta vprašanja med 22. avgustom in 25. septembrom 2024. Poslan je bil 56 organizacijam, ki v okoljih, kjer živijo Romi, izvajajo aktivnosti vzgoje in izobraževanja z Romi. Na vprašalnik je odgovorilo 15 organizacij.

Odgovorili so predstavniki naslednjih organizacij (po abecednem redu):

1. Center šolskih in obšolskih dejavnosti,
2. Center za izobraževanje in kulturo Trebnje,
3. Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice – Maribor,
4. Društvo za povezovanje romskih žensk Loli Luludi,
5. Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto,
6. MOZAIK, društvo za socialno vključenost so.p.,
7. Pedagoški inštitut, Korak za korakom, Center za kakovost v vzgoji in izobraževanju,
8. Razvojno izobraževalni center Novo mesto,
9. Društvo Romski akademski klub,
10. Zavod za izobraževanje odraslih in mladine Lendava,
11. Združenje EPEKA, so.p.,
12. Zveza Romov Slovenije,
13. Zveza romske skupnosti Slovenije Umbrella – Dežnik,
14. Zveza za razvoj romske skupnosti,
15. Zveza za razvoj romskega turizma, športa in kulture RS »Nova pot – Nevo drom«.

Od sodelujočih organizacij jih ima pet sedež v Pomurju, štirje v Jugovzhodni Sloveniji, trije v Podravju in trije v Osrednjeslovenski regiji. Med njimi jih devet izvaja aktivnosti izključno v regiji, kjer imajo sedež, ostalih šest pa izvaja aktivnosti v več regijah.

Raziskave ostalih ustanov, tako slovenskih kot mednarodnih, so predstavljene v prilogi tega posebnega poročila.

3 IZZIVI ROMOV V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU

Ključne težave Romov na področju vzgoje in izobraževanja so:

- nezadostna vključenost romskih otrok v vrtce in neredno obiskovanje vrtcev že vpisanih otrok,
- prevelik delež odsotnosti romskih otrok od pouka v osnovnih šolah,
- izjemno nizek delež otrok, ki zaključijo osnovno šolo (predvsem na Dolenjskem, v Posavju in Beli krajini),
- nezadostno znanje slovenskega jezika,
- veliko število otrok, ki so usmerjeni v vzgojno-izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,
- nezaupanje romskih staršev v vzgojno-izobraževalne ustanove, iz česar sledi nesodelovanje oziroma ne vključenost teh staršev v izobraževalni proces otrok,
- nizka stopnja izobraženosti romskih staršev in neozaveščenost romskih staršev o pomenu znanja kot vrednote,
- t. i. zgodnje in prisilne poroke,¹⁸
- premajhna občutljivost strokovnega osebja v šolah glede izzivov romskih otrok,
- šibka usposobljenost šolskega osebja za delo v večkulturnem okolju,
- pomanjkanje sistematične podpore in spodbud za nadaljevanje izobraževanja po osnovni šoli na sekundarni in terciarni ravni,
- naštetе težave se najbolj izrazito kažejo v jugovzhodni Sloveniji.

V nadaljevanju so vsebine predstavljene v podpoglavjih po naslednjih področjih:

- predšolska vzgoja,
- osnovnošolsko izobraževanje,
- srednješolsko in poklicno ter strokovno izobraževanje,
- višje in visokošolsko izobraževanje ter
- izobraževanje odraslih in vseživljenjsko učenje.

¹⁸ Urad Vlade Republike Slovenije za narodnosti (2021). Priročnik o prepoznavanju zgodnjih in prisilnih porok v romski skupnosti in o ukrepanju v teh primerih.
Dostopno na: https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/SIFOROMA-4/Urad-za-narodnosti_Nacionalna-platforma-za-Rome_prirocnik_165x240mm.pdf.

3.1 Predšolska vzgoja

»Če želimo biti uspešni na področju vzgoje in izobraževanja, je treba otroke čim prej vključevati v organizirano predšolsko vzgojo.«¹⁹

3.1.1 Opis stanja

Romski otroci so v slovenski družbi pogosto dojeti skozi prizmo predsodkov in napačnih informacij. Pogosto so stigmatizirani kot naklepno nasilni in nevarni ter so videti »odraslejši« od sovrstnikov, kar je posledica stereotipov in pomanjkanja razumevanja njihovih dejanskih življenjskih razmer.²⁰

Raziskava Mreže za zgodnje vključevanje romskih otrok (REYN) iz leta 2023²¹ je bila izvedena v 11 evropskih državah, tudi v Sloveniji.²² Na področju predšolske vzgoje je pokazala, da v Sloveniji 40 odstotkov romskih otrok, vključenih v raziskavo, ni imelo možnosti obiskovati vrtec, ki bi bil od njihovega doma oddaljen manj kot dva kilometra.

Avtorji slovenskega dela raziskave REYN²³ ugotavljajo, da starši romskih otrok, ki so bili vključeni v raziskavo, v zvezi s predšolskim obdobjem kot ključno ocenjujejo vprašanje varnosti in razpoložljivosti ter dostopnosti predšolskih programov. Glede varnosti otrok so povedali, da se jim zdita najbolj pomembni fizična (na poti v in iz ustanove) in čustvena varnost. Zelo pomembna se jim zdi tudi naklonjenost strokovnih delavcev njihovim otrokom. Povedali so, da včasih zaradi zaščite svojih otrok te raje vzgajajo doma, namesto da bi jih vpisali v vrtec.

Večina staršev romskih otrok, udeleženih v raziskavi REYN, se je strinjala, da obiskovanje vrtca podpira otrokov razvoj na različnih področjih. Nekateri starši so izrazili negotovost glede vrtca, in sicer da otroci ne bi bili deležni takšne skrbi, kot so je deležni doma. Menili so, da je nujno ozaveščanje vseh staršev o pomenu vpisa otrok v vrtec. Nekateri starši so opozorili, da ne vedo, kaj se v vrtcu dogaja, in da zato ne želijo vpisati romske otroke v vrtec.

Vse dosedanje raziskave so ocenile delo romskih pomočnikov v vrtcih kot zelo pozitiven sistemski ukrep.

¹⁹ Iz Zagovornikovega intervjuja s pripadnico romske skupnosti.

²⁰ Zaviršek idr. 2019, str. 25.

²¹ Breaking the silence. The Right of Each Young Roma Children in Europe to Develop and Thrive. European REYN Early Childhood Research Study. Exploring the Status of Young Roma Children and their Families. Dostopno na: https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2023/09/REYN_Early_Childhood_Research_Study-0524.pdf.

²² Raziskava je bila izvedena v Belgiji, Bolgariji, Bosni in Hercegovini na Slovaškem, na Hrvaškem, Kosovu, v Italiji, na Madžarskem, v Sloveniji, Srbiji in Ukrajini.

²³ Avtor raziskave v Sloveniji je bil Pedagoški inštitut, Center za kakovost v vzgoji in izobraževanju Korak za korakom.

Analiza Inštituta za narodnostna vprašanja iz leta 2023, izvedena za Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje,²⁴ je potrdila potrebo po prenovi delovnega mesta romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah. V severovzhodni Sloveniji so večinoma zaposleni za polovični delovni čas, kar omejuje njihov stik z otroki in starši. Ravnatelji v tej regiji opažajo napredek pri rednem obiskovanju vrtca in znanju slovenščine med romskimi otroki. Vpliv šol na znanje romskega jezika pa ostaja minimalen. V jugovzhodni Sloveniji so romski pomočniki večinoma zaposleni za poln delovni čas in opravljajo delo z več otroki. To pa zanje pomeni tudi večje obremenitve. Delo romskih pomočnikov pozitivno vpliva na vpis in rednost obiskovanja vrtca ter znanje slovenskega jezika, čeprav ni vedno mogoče neposredno povezati vseh učinkov z njihovim delom.

Glede vključevanja romskih otrok v predšolsko vzgojo Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2021–2030 in Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021–2030 navajata, da je pristojno ministrstvo naročilo nacionalno evalvacijsko študijo o potrebah, pogojih in možnostih obveznega vključevanja otrok v enega izmed programov predšolske vzgoje z vidika zmanjševanja socialne, gospodarske in kulturne neenakosti. Ta je bila izvedena leta 2024.²⁵ Ugotovila je, da v zadnjih treh šolskih letih približno 1.000 petletnikov pred vstopom v šolo ni bilo vključenih v noben program predšolske vzgoje, kar študija ocenjuje kot zaskrbljujoče. Med temi otroki so predvsem tudi romski otroci. Število vrtcev, ki izvajajo krajši program (240 ur letno), je zelo nizko. V letih 2018–2020 so ga izvajali le trije vrtci, v 2020/21 sedem, v 2021/22 pa deset vrtcev. V štirih letih je imelo izkušnjo izvajanja le 13 vrtcev.

Evalvacijska študija ugotavlja, da so ti programi posebej pomembni za otroke iz socialno in kulturno ranljivih okolij, med katerimi so najpogostejše romski otroci, otroci priseljencev in begunci. Na območjih, kjer je prisotna romska populacija, so v krajše programe predšolske vzgoje vključeni predvsem romski otroci, medtem ko se v okoljih brez romskih skupnosti tovrstni programi praviloma ne izvajajo, saj občine ocenjujejo, da za njih ni potrebe.

Po podatkih raziskave je bilo v krajših programih skupno vključenih 43 otrok, od tega 39 otrok, katerih materni jezik ni bil slovenščina (med njimi romski otroci), in 4 otroci s slovenskim maternim jezikom. Povprečna prisotnost otrok v programih je bila nizka in je močno nihala med posameznimi vrtci (od 27 do 83 odstotkov), kar so vzgojitelji povezovali s socialno-ekonomskimi okoliščinami družin, oddaljenostjo vrtcev in pomanjkanjem prevoza.

Strokovni delavci so poročali, da imajo romski otroci pogosto težave s sporazumevanjem v slovenščini, koncentracijo, pozornostjo, fino motoriko in socialnimi spretnostmi. Tem področjem so v krajših programih namenjali posebno pozornost z dejavnostmi za jezikovno podporo, razvoj predbralnih in predpisalnih spretnosti ter spodbujanje socialne vključenosti. Pri tem so uporabljali tudi *Dodatek h Kurikulu za vrtce za delo z otroki Romov* in večjezične didaktične materiale.

²⁴ Bešter, R., Pirc, J. (2023). Analiza dela romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah. Končno poročilo. Šolsko leto 2022/23. Inštitut za narodnostna vprašanja.

Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/SRI/Romi/Analiza-dela-romskih-pomocnikovINV.pdf>.

²⁵ Analiza potreb, pogojev in možnosti obveznega vključevanja otrok v enega izmed programov predšolske vzgoje z vidika zmanjševanja socialne, ekonomske in kulturne neenakosti (2024). Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje. Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru in Pedagoški inštitut.

Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/SRI/SKE/ES_glavno_porocilo4_cistopis.pdf.

Več vrtcev je izpostavilo pomen predhodnega dela s starši, saj je bilo zaupanje romskih družin v institucije predšolske vzgoje pogosto šibko. V nekaterih vrtcih so stike z družinami vzpostavili že več mesecev pred začetkom izvajanja programa, organizirali delavnice za starše in otroke ter pripravili zloženke v maternem jeziku. Učinkovit pristop se je izkazal tudi tam, kjer so sodelovali romski pomočniki in občinski romski koordinatorji. Dodatno motivacijo za vključitev otrok so predstavljali prevoz iz naselij ter drobne praktične spodbude (kot je npr. to, da dobijo svoje copate ali nahrbtnike), ki so otrokom krepili občutek pripadnosti vrtcu. V fokusnih skupinah so strokovni delavci poudarili, da bi bilo treba okrepiti sistemske oblike podpore, kot so vključevanje romskih pomočnikov in vzgojiteljev ter prevajalcev v predšolske programe, pa tudi zagotavljanje večjezičnih gradiv.

3.1.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav

Zagovornikova raziskava s fokusno skupino

Sodelujoči v prej omenjeni Zagovornikovi raziskavi s fokusno skupino iz leta 2022 niso opazili razlik v želji po znanju in socializaciji med romskimi in neromskimi otroki v predšolskem obdobju. Poudarili so pomen vključevanja otrok v vrtce v predšolskem obdobju, tudi romskih. Zgodnja vključitev v vrtec namreč bistveno prispeva k socializaciji in učenju v varnem in spodbudnem okolju.

Sodelujoči v fokusni skupini so se strinjali, da je prisotnost romskih pomočnikov v vrtcih ključna za lažjo vključitev otrok v vrtce in za izboljšanje sodelovanja staršev pri tem. Izpostavili so visoko motivacijo romskih otrok za učenje v vrtcu in kako slabe bivalne razmere in pomanjkanje motivacije staršev negativno vplivajo na vključevanje otrok v predšolsko vzgojo.

Velika ovira za vključevanje romskih otrok v vrtce je pomanjkanje podpore družine. Zaradi slabih izkušenj starši pogosto ne zaupajo vzgojno-izobraževalnim ustanovam, zato je potrebna proaktivnost vrtcev pri vzpostavljanju stika s starši in vključevanju otrok v vrtce. Opazne so velike razlike med romskimi družinami glede na socialni status, pri čemer v družbo bolje vključene družine tudi bolj podpirajo vključevanje svojih otrok v predšolsko vzgojo.

Zagovornikova spletna anketa o izobraževalnih priložnostih za Rome

Odgovori na spletno anketo so pokazali, da so ključni razlogi za neudeležbo romskih otrok v vrtcih večplastni in vključujejo:

- neobveznost predšolskih programov: ker obisk vrtca ni obvezen, se mnogi starši odločijo, da otrok ne vpišejo, tudi zato, ker tako prejmejo višji otroški dodatek;
- obisk vrtca za mnoge starše predstavlja dodatno finančno breme, poleg tega so vrtci pogosto oddaljeni od romskih naselij, kar predstavlja težavo pri organizaciji prevoza;
- slabe bivalne razmere: v nelegalnih naseljih, kjer nimajo urejene infrastrukture, kot so voda, elektrika in sanitarije, starši težko poskrbijo za urejenost otrok za v vrtec;
- romski starši pogosto ne zaupajo vzgojno-izobraževalnim ustanovam zaradi preteklih slabih izkušenj in strahu pred stigmatizacijo ter diskriminacijo;
- ker so mnogi starši brezposelni, menijo, da ne potrebujejo vrtca kot varstva za svoje otroke. Prav tako nimajo ustaljenega dnevnega ritma, ki bi zahteval zgodnje zbujanje otrok;
- Romi imajo praviloma drugačen življenjski slog in pogosto ne pripisujejo enakega pomena predšolskemu izobraževanju kot ostalo prebivalstvo. V ospredju je povezanost skupnosti;
- mnoge starše je strah pred nevarnostmi in nesrečami v vrtcu ter da za otroke v ustanovah ne bi bilo tako dobro poskrbljeno kot doma.

Ena od organizacij, ki vsak dan izvaja aktivnosti z romskimi otroki, mladimi in starši v okolju, kjer ti živijo, je predstavila razloge, zakaj precej romskih otrok ne obiskuje vrtca:

»Po naših opažanjih veliko romskih otrok vrtca ne obiskuje, ker je prisoten strah oz. negotovost. Obiskujejo predvsem tiste vrtce, ki so v samih naseljih. Starši nimajo izkušenj uvajanja in zaradi pomanjkanja znanja o postavljanju meja ne vztrajajo in želijo ustreči otroku, ko ta ne želi oditi v vrtec. Starši potrebujejo neprestano podporo in mentorstvo, vodenje (prihod otroka, da ne zamudi in kdaj se pride po otroka, kako se soočati z izzivi, ki jih prinese vrtčevska vzgoja itd.). Toliko večji je izziv vključevanja v vrtce zunaj naselji, kjer morajo vzgojitelji z veliko mero občutljivosti nuditi podporo staršem in otrokom pri še dodatnih izzivih (tuj jezik, novo okolje, nove situacije itd.). V naše programe so v obeh naseljih vključeni tudi predšolski otroci, ki redno prihajajo v program. Predvsem tisti, ki imajo že izkušnjo, da so bili v naše programe vključeni starši ali sorojenci.«

Sodelujoči v spletni anketi so opozorili na potrebo po večji sistemski podpori za lažje vključevanje otrok v predšolsko vzgojo in po razvoju ciljnih programov za posamezne regije. Subvencije obrokov prehrane v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, programi za ozaveščanje staršev in večnamenski romski centri so se izkazali za učinkovite ukrepe. Nekateri so predlagali tudi uvedbo obveznega vrtca, da bi zagotovili osnovno socializacijo otrok pred začetkom osnovnošolskega izobraževanja. Ker predšolska vzgoja ni obvezna, se mnoge družine, zlasti tiste z manjšimi finančnimi zmožnostmi, odločijo, da otrok ne bodo vpisale v vrtec.

Zagovornikova raziskava s polstrukturiranimi intervjuji

V polstrukturiranih intervjujih so Romi poudarili pomen zgodnje vključitve otrok v predšolsko vzgojo, saj pomaga pri učenju jezika, socializaciji in razvijanju delovnih navad.

Med glavnimi težavami so navedli, da:

- se romski starši soočajo z težavami, kot so pomanjkanje zagotovljenega prevoza, nezaupanje v vzgojitelje ter finančne ovire;
- otroke, ki niso vključeni v vrtec, pogosto spremljajo jezikovne ovire ob vstopu v šolo.

Podali so naslednja priporočila:

- občine naj zagotovijo brezplačne prevoze in brezplačno obiskovanje vrtca;
- Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje naj okrepi usposabljanje vzgojiteljev in vlogo romskih pomočnikov;
- nevladne organizacije naj gradijo zaupanje med romsko skupnostjo in vzgojnimi ustanovami.

Intervjuvanka, ki je predšolsko vzgojo začela obiskovati dve leti pred vstopom v osnovno šolo, je predstavila svoj pogled na to obdobje:

»Mislim, da je izobrazba še vedno ključnega pomena za izhod iz začaranega kroga revščine, s katero se srečujejo Romi in jaz sem še vedno mnenja, da je treba v bistvu začeti na začetku. Če želimo biti uspešni na področju vzgoje in izobraževanja, je treba otroke čim prej vključevati v organizirano predšolsko vzgojo. Tam se dejansko vse skupaj začne, tam se otroci socializirajo, se naučijo slovenskega jezika, se navadijo v bistvu nekih delovnih rutin. Veliko od tega se tam vzpostavlja, odkrivajo se njihovi potenciali in če so otroci dokaj hitro vključeni v vrtec, lahko hitro razvijajo tudi vse svoje potenciale. Jaz mislim, da se je tudi pri meni vse skupaj začelo z izobrazbo.

Velikokrat me ljudje sprašujejo, kako je pa meni uspelo. Jaz moram povedati, da doma neke podpore nisem imela, pač vedno so me sicer motivirali in spodbujali k učenju, ampak ključnega pomena je bilo kakovostno pedagoško osebje, ki je v meni prepoznal nek potencial. Jaz bom v bistvu tem ljudem večno hvaležna, ne samo da so oni verjeli vame, tudi jaz sem z njihovo pomočjo začela verjeti vase. Da tudi jaz zmorem in da tudi kot Rominja lahko izstopam.«

Prva pozitivna izkušnja za romske otroke se mora zgoditi že v vrtcu. Tudi intervjuvanka, ki sama ni obiskovala vrtca, je v vrtec vpisala vse tri svoje otroke.

»Bi pa definitivno, če bi bila možnost, recimo takrat, bi starše svoje prepričala, da me dajo v vrtec, ker edino tako bi mi bilo lažje. Ker jaz sem svoje otroke, svoje tri vključila, sicer najstarejšega sina sem potem vključila, ko je bil že malo starejši, okoli tri leta je bil star, ker sem začela pač delat. Ampak ta mlajša dva pa takoj pri enem letu, hčerkico celo pred enim letom, sem takoj vključila v vrtec.«

Nekateri intervjuvanci so poročali o izključevanju in medvrstniškem nasilju. Pomanjkanje predšolske izkušnje je pri enem od intervjuvancev povzročilo jezikovne ovire, ki jih je sicer s pomočjo vrstnikov in strokovnjakov premagal.

Sodelujoči so predlagali večjo vključenost romskih otrok v vrtec, ustvarjanje pozitivnega okolja, brezplačen dostop do vrtcev in več podpore za večjezične družine. Ena od intervjuvank je poudarila:

»Jaz mislim, da se mora v prvi vrsti vsem otrokom, tudi romskim otrokom, zagotoviti enak dostop do organizirane predšolske vzgoje. To pomeni, da se romskim otrokom zagotovi brezplačno obiskovanje vrtca, ker velikokrat ravno ta finančni vidik romskim staršem predstavlja neko breme. Ker so večinoma vsi prejemniki socialnih transferjev, in četudi gre za subvencioniran način plačevanja vrtca, je tudi teh 30, 40 evrov včasih preveč. In jaz mislim, da bi brezplačen dostop do vrtca marsikateri družini omogočil, da bi se otroci hitreje, lažje in bolj učinkovito vključevali v vrtec. Potem druga stvar, ki se mi zdi ključnega pomena, je ta, da se dela na senzibilizaciji strokovnih delavcev. To pomeni, da veliko strokovnih delavcev, ki delajo v vrtcu in v šoli, na nek način še vedno premalo pozna romski način življenja in zaradi tega vse otroke obravnavajo enako. Jaz sem precej alergična, ko slišim od kakšne učiteljice ali pa vzgojitelja, da so za njo vsi otroci v bistvu enaki. Ker to je v bistvu najslabše, kar lahko kdorkoli izreče. Vsak otrok je poseben, vsak otrok ima svoje individualne potrebe, želje, interese. Treba je vsakemu otroku posebej prilagajati aktivnosti, cilje in potrebe in tako naprej. Tako da, treba je delati na usposabljanju teh strokovnih delavcev, da znajo bolje spoštovati in sprejemati različnosti v učnem okolju, da znajo ustrezno pripraviti gradivo, materiale, didaktiko. Da zagotavljajo otrokom neko večjezično, večkulturno učno okolje, predvsem to.«

Proaktivnost in medsebojna usklajenost ter sodelovanje ključnih služb s področja zdravstva, sociale in izobraževanja so nujni za podporo otrokom in družinam v zgodnjem obdobju.

Intervjuvanec, ki se sam poklicno ukvarja z razvojem predšolskih otrok, je poudaril:

»Zdaj, še bolj dostopni bi zagotovo lahko postali, da že v zgodnjemu otroštvu, se pravi ključni sektorji, ki neposredno vplivajo na razvoj otroka, razvoj družine, da se povezujejo med seboj. Torej, to je zdravstvo, izobraževanje in sociala. Vsaj ti trije bi morali sodelovati tesno skupaj in imeti skupen cilj, ker ko se otrok rodi, se rodi tudi starš, se rodi tudi družina. In takrat imamo kot družba odgovornost, če sledimo seveda znanosti o razvoju otroka, da kot družba ponudimo podpirne mehanizme tej mladi družini, ki je nastala, da najde svoj prostor na zemljevidu življenja, v katerem se je pač znašla. In v tem procesu je ključno, da ti trije, se pravi zdravstvo, izobraževanje, sociala tesno sodelujejo, se povezujejo med seboj in imajo programe in mehanizme in informacije, ki so na nekakšen način prepletene oziroma pretočne. Se pravi, da obstaja pretočnost informacij, da obstaja »tracking«, neka sledljivost teh družin. Prvi stik bo družina vzpostavila z zdravstvom, se pravi pred samim porodom otroka, takrat pride, po porodu pride na dom patronažna, se pravi medicinska sestra oziroma babica, bi morala imeti znanja, veliko znanja o pomenu igre in o pomenu interakcij. Ne samo, ali je ta otrok okopan, pa kako ga držite v banjici, kako ga hranimo, ampak to je prva strokovna oseba, ki prinaša v družino, tudi v romsko družino, znanja o izobraževanju, o igri, o vseh teh stvareh in aktivnostih, ki v bistvu spodbujajo razvoj otroka. Takrat prihajamo do sociala, to je v veliki večini primerov drugi mehanizem v državi, s katerim se večina romskih staršev sreča, in tudi tam, se pravi v centrih za socialno delo bi morali biti usposobljeni kadri, ki razumejo razvoj otroka, pomen družine, pomen interakcij, pomen izobraževanja. Ali je ta otrok vpisan v vrtec, potrebujete pomoč, kako vas lahko povežemo, se pravi, da obstajajo neki protokoli in mehanizmi. In potem seveda v izobraževanju, to so vrtci, šole, pa tudi neformalne oblike izobraževanja, kamor spadajo nevladne organizacije, ki jih v Sloveniji ni tako malo in vsaka po svoje izvaja kar nekaj najrazličnejših delavnic. Se pravi, da je to tudi povezano, se pravi, da obstaja ta neka pretočnost in če bi to bilo povezano, to sodelovanje imelo nek mehanizem, bi vsi strmeli k enemu cilju. Da vsak otrok lahko razvije svoj unikaten potencial, da ustvarimo vsi pogoje, tudi ta nevladna organizacija, ki bo organizirala kuharsko delavnico, da bo tudi ta nevladna organizacija imela znanje, da je treba delavnico pripraviti na način, da bo spodbujala, da je mogoče bodoči masterchef v skupini, da omogočiš ta prostor, da otrok razvije neke veščine, kompetence. Se pravi, da vsi nekako skupaj kot družba dojamemo, da zgodnje otroštvo ni samo po sebi najlepše obdobje v človekovem življenju, ampak je obdobje, v katerem se 95 odstotkov naših možganov razvije in plastičnost teh možganov v kasnejših obdobjih ni več toliko prožna, kot je v prvih treh letih. Zato je toliko bolj pomembno, da ti različni programi, servisi in sistemi sodelujejo in se povezujejo.«

Povzetek rezultatov spletne ankete in intervjujev

Težave na področju predšolske vzgoje	Priporočila
Starši pogosto ne prepoznajo pomena predšolske vzgoje.	Nevladne organizacije naj gradijo zaupanje med romsko skupnostjo in vzgojnimi ustanovami.
Neobiskovanje vrtca zaradi oddaljenosti.	Zagotoviti brezplačne prevoze za romske otroke.
Nezaupanje in strah staršev pred nevarnostmi ali neustrezno skrbjo v vrtcu.	Okrepiti vlogo romskih pomočnikov in usposabljanje vzgojiteljev za delo z romskimi otroki.
Pomanjkanje socializacije pred obiskom vrtca.	Uvesti obvezen vrtec za romske otroke kot podporo zgodnji socializaciji.
Slabe življenjske razmere.	Uvesti brezplačen vrtec za romske otroke.
Finančne ovire.	Uvesti brezplačen vrtec za romske otroke in brezplačne prevoze kot podporo socialni vključenosti.

3.2 Osnovnošolsko izobraževanje

»Osnovna šola je bila zame zelo pomembna, ker so me učitelji zelo podpirali in motivirali. Vedno so me spodbujali, naj nadaljujem izobraževanje, ker so v meni videli potencial.«²⁶

3.2.1 Opis stanja

V nadaljevanju so povzete ključne ugotovitve iz nekaterih raziskav, ki se nanašajo na težave pri osnovnošolskem izobraževanju romskih otrok. Osnovnošolsko izobraževanje je za razliko od predšolske vzgoje v Sloveniji obvezno.

Poročilo UMAR o razvoju za leto 2025 ugotavlja,²⁷ da je splošna dostopnost vzgoje in izobraževanja v mednarodni primerjavi dobra, a za nekatere ranljive skupine pomanjkljiva, pri čemer je zaskrbljujoča predvsem dolgotrajna socialna segregacija romskih otrok. Poročilo opozarja, da se romski otroci, zlasti iz jugovzhodne Slovenije, že desetletja soočajo z resnimi ovirami pri vključevanju v izobraževalni sistem, kar je posledica slabega znanja slovenskega jezika, socialne izključenosti, pomanjkanja spodbud za inkluzivnost in negativnih odzivov okolja. Osnovno šolo v povprečju zaključi le okoli petina romskih otrok. Zaradi tega cele generacije ostajajo družbeno izključene, kar povečuje napetosti v lokalnih skupnostih. Poročilo opozarja tudi na sistemske vrzeli, saj romska kultura in zgodovina nista ustrezno vključeni v učne načrte, uradne statistike pa Rome pogosto prikrivajo kot ranljivo skupino. Romi ostajajo med najbolj izpostavljenimi dolgotrajni revščini, ki je pogosto povezana z diskriminacijo in medgeneracijsko prikrajšanostjo, ob čemer poročilo izpostavlja tudi pomanjkanje ciljnih ukrepov države.

Analiza o položaju Romov in potujočih skupin²⁸ na področju javnega izobraževanja med drugim navaja,²⁹ da je stopnja vpisa te populacije v osnovnih šolah in srednjih šolah v članicah EU nizka. Čeprav v nekaterih državah, kot so Slovenija, Belgija in Francija, obstajajo izrazite regionalne ekonomske, bivalne in druge razlike med različnimi romskimi in popotniškimi skupinami, odsotnost iz izobraževanja ostaja pogost in resen problem, ki vpliva na vse romske in popotniške učence.³⁰

Raziskava MVI iz leta 2022, ki jo je izvedel INV,³¹ je analizirala uspešnost romskih učencev v obdobju šestih šolskih let (od 2016/17 do 2020/21) na izbranih 27 osnovnih šolah, kjer so delovali romski pomočniki. Primerjala je uspešnost med romskimi in neromskimi učenci na teh šolah in na podlagi tega tudi uspešnost romskih učencev v severovzhodni in jugovzhodni Sloveniji.

²⁶ Iz Zagovornikovega intervjuja s pripadnikom romske skupnosti. Citat je bil lektoriran za potrebe tega poročila.

²⁷ Urad za makroekonomske analize in razvoj (2025). Kakovost življenja v Sloveniji – Poročilo o razvoju 2025.

Dostopno na:

https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2025/slovenski/POR2025_01.pdf.

²⁸ Angl. Travellers.

²⁹ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. (2006). Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States.

Dostopno na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/179-roma_report.pdf.

³⁰ Prav tam, str. 7.

³¹ Bešter, R., Pirc, J. (2022). Uspešnost romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji v obdobju 2016/17–2021/22. Inštitut za narodnostna vprašanja.

Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Uspešnost-romskih-ucencev-v-OS-v-Sloveniji-2021_22INV.pdf.

Analiza podatkov do leta 2021 zajeta tudi na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Romi/Analiza-podatkov-o-uspesnosti-romskih-ucencev-v-OS-v-Sloveniji-INV-Bester-in-Pirc-.pdf>.

Raziskava je pokazala, da se romski učenci v teh osnovnih šolah v Sloveniji soočajo z več težavami v primerjavi z neromskimi vrstniki, in sicer:

- zelo velik delež ponavljavcev (med 19,8 in 33,5 odstotka med romskimi in med 0,6 in 1,2 odstotka med neromskimi učenci, ki so bili vključeni v raziskavo), med romskimi učenci jih je največ v prvi in drugi triadi;
- pogost predčasen zaključek osnovne šole že v 6. ali 7. razredu;
- malo romskih otrok uspešno zaključi 6., 7. ali 9. razred – povprečno je 21,3 odstotka tistih, ki so bili vključeni v raziskavo, zaključilo 9. razred, v jugovzhodni Sloveniji pa je bilo takih le 12,3 odstotka romskih učencev;
- boljša uspešnost romskih učencev v severovzhodni regiji kot v jugovzhodni in boljša uspešnost romskih učenk v primerjavi z romskimi učenci;
- pogostejše odločbe o posebnih potrebah in večje število učencev, ki se šolajo na domu.

V osnovnih šolah, ki so bile vključene v raziskavo, je bil delež romskih učencev v proučevanem obdobju šestih šolskih let (od 2016/17 do 2021/22) okoli 9 odstotkov od vseh tamkajšnjih učencev. To skupino osnovnih šol je obiskovalo od okvirno 54 do 58 odstotkov vseh romskih učencev v Sloveniji.

Raziskava MVI glede razporeditve romskih učencev po posameznih razredih OŠ na splošno kaže velik upad vpisanih učencev od 1. proti 9. razredu, vendar ta največkrat ni premočrten. Razporeditev romskih učencev po razredih je sicer samo posreden kazalnik njihove uspešnosti in vključenosti v izobraževalnem sistemu, saj so vrednosti tega kazalnika odvisne tudi od drugih dejavnikov, kot so npr. demografski trendi in morebiten odlog staršev pri vpisu njihovih otrok v prvi razred. Raziskava ugotavlja, da so nihanja oziroma upad tega deleža med romskimi učenci na severovzhodu Slovenije manjša v primerjavi z njihovimi vrstniki iz jugovzhodne Slovenije. Delež romskih učencev, ki so po devetih letih šolanja uspešno zaključili osnovno šolo, je bil v proučevanih šolah v jugovzhodni Sloveniji v povprečju samo 12,3 odstotka, medtem ko je bil ta delež v severovzhodni Sloveniji 44, 7 odstotka.

Pri razporeditvi romskih učencev po razredih glede na spol se v analiziranem obdobju kaže večja uspešnost romskih učenk, saj so te v večjih deležih zastopane v najvišji triadi osnovni šol.

Iz primerjave podatkov o ponavljavcih po spolu se kažeta dva pojava. Prvič, pri neromskih učencih ni bistvenih razlik med spoloma glede ponavljanja razredov, pri romskih učencih pa je delež ponavljavcev običajno večji med fanti kot med dekleti. Drugič, pri neromskih učencih in učenkah je delež ponavljavcev približno konstanten v vseh razredih in skozi vsa proučevana šolska leta, pri romskih učencih in učenkah pa precej močno niha tako med razredi kot med šolskimi leti. Medtem ko se pri neromskih učencih delež ponavljavcev na ravni Slovenije giblje med 0,6 in 1,2 odstotka,³² je ta pri romskih učencih med 19,8 in 33,5 odstotkov – upoštevano za vse razrede skupaj.

Največji deleži ponavljavcev med romskimi učenci so v 6., 7. in 8. razredu, ko je ob koncu leta neuspešnih okvirno od 27 do 45 odstotkov učencev znotraj posameznega razreda (če se ne upošteva »posebnega« šolskega leta 2019/20).

³² V analizi so bili upoštevani podatki z izbranih 27 osnovnih šol, ki jih obiskujejo romski učenci na severovzhodu in jugovzhodu Slovenije.

Po podatkih, dostopnih samo od šolskega leta 2020/21 dalje, je pri proučevanih osnovnih šolah delež romskih učencev z odločbo o posebnih potrebah za slabi dve odstotni točki manjši od tistega med neromskimi učenci.

V primeru skupine izbranih osnovnih šol se je v šolskem letu 2021/22 samo en odstotek od vseh romskih učencev stalno šolal na domu. To je višje od kazalnika pri neromskih učencih, ki znaša 0,4 odstotka.

Tudi primerjava med severovzhodnim in jugovzhodnim delom Slovenije kaže na velike razlike glede uspešnosti romskih otrok v osnovnih šolah.

V severovzhodni Sloveniji je delež romskih učencev v 1. razredu okoli 11 odstotkov, v 9. razredu pa okoli 6 odstotkov, kar kaže na sorazmerno stabilno napredovanje skozi razrede. V jugovzhodni Sloveniji pa delež v 1. razredu presega 17 odstotkov, v 9. razredu pa pade na okoli 3 odstotke.

V severovzhodni Sloveniji so nihanja v deležih romskih učencev po razredih manj izrazita, kar kaže na boljšo vključenost in uspešnost, medtem ko je v jugovzhodni Sloveniji upadanje števila romskih učencev proti višjim razredom bolj izrazito.

V severovzhodni Sloveniji se delež romskih otrok, ki ponavljajo razred, giblje med 9,9 in 16,3 odstotka, medtem ko je v jugovzhodni Sloveniji med 24,3 in 42,8 odstotka. To pomeni, da romski učenci v severovzhodni Sloveniji uspešneje napredujejo v višje razrede v primerjavi z učenci iz jugovzhodne Slovenije, kjer se večji delež otrok sooča z neuspehom že v prvih letih šolanja. Raziskava navaja tudi, da je delež ponavljavcev tudi med neromskimi učenci v severovzhodni Sloveniji manjši od deleža neromskih ponavljavcev v jugovzhodni Sloveniji. V severovzhodni Sloveniji se ta delež giblje med 0,2 in 0,6 odstotka, v jugovzhodni Sloveniji pa med 0,8 in 1,9 odstotka.

Na obeh območjih so se izvajali projekti za izboljšanje uspešnosti romskih učencev, kot so romski pomočniki, vendar je njihova učinkovitost bolj opazna v severovzhodni Sloveniji. Boljši socialno-ekonomski položaj in dostop do izobraževalnih virov prispeva k boljšim rezultatom v severovzhodni regiji.

Na podlagi te raziskave je mogoče povzeti razloge, zakaj romski otroci v jugovzhodni Sloveniji redkeje obiskujejo šolo v primerjavi s severovzhodno Slovenijo:

- delež romskih učencev, ki ponavljajo razrede, je bistveno večji, kar vpliva na njihovo nižjo motivacijo za obiskovanje šole. Večji delež neuspešnih učencev vodi v večji osip že v zgodnjih letih šolanja;
- romska naselja so večinoma pravno in komunalno neurejena. Pomanjkanje osnovne infrastrukture, kot so dostop do vode, elektrike in urejeni prevozi, ovira redno šolanje in prispeva k osipu;
- razlike med romsko skupnostjo in večinsko populacijo so izrazitejšje. Manjša podpora širše družbe, slabša vključenost in slabša pokritost šol z romskimi pomočniki vplivajo na šibkejšo vključenost otrok v izobraževalni sistem;
- delež romskih otrok, ki se šolajo na domu, je večji, kar zmanjšuje njihovo fizično prisotnost v šolah in otežuje socializacijo.

Te razlike kažejo, da so v jugovzhodni Sloveniji potrebni večja podpora in dodatni ukrepi za večjo vključenost romskih otrok v izobraževanje in izboljšanje njihovega učnega uspeha.

V okviru ene od magistrskih nalog na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani je bila izvedena raziskava o delu strokovnih delavcev v osnovni šoli z romskimi otroki in njihovimi starši.³³ Rezultati so pokazali, da od 161 strokovnih delavcev, ki so sodelovali v raziskavi,³⁴ 58 odstotkov teh delavcev nudi pomoč romskim učencem, predvsem v obliki učne pomoči. To pomeni, da romski učenci v povprečju prejemajo to podporo enkrat na teden. V večini šol, kjer delujejo ti strokovni delavci (97 odstotkov), imajo romski učenci dostop do učne pomoči, ki jo najpogosteje nudijo razredniki in svetovalni delavci. Poleg tega 75 odstotkov romskih učencev v teh šolah prejema podporo strokovnih delavcev na šoli. To kaže na pozitivno vlogo romskih pomočnikov, ki so zaposleni v 59 odstotkov anketiranih šolah. Ti pomočniki sodelujejo z učitelji in nudijo učno pomoč.

Šole si prizadevajo tudi za sodelovanje z romskimi starši, pri čemer uporabljajo različne načine obveščanja, kot so govorilne ure in neposredno obveščanje. Kljub temu se 46 odstotkov staršev na šolah, kjer delujejo strokovni delavci, ki so sodelovali v raziskavi, nikoli ne udeleži govorilnih ur, kar kaže na potrebo po večji vključenosti. Glede materialne pomoči večina šol nudi različne oblike podpore, kot so subvencionirana prehrana in šolske potrebščine.

Organizacijski vidiki šolanja romskih otrok so po ugotovitvah raziskave raznoliki; večina šol ne izvaja posebnih priprav na šolo za romske otroke, tisti, ki jih izvajajo (28 odstotkov), pa uporabljajo različne pristope, kot so individualizirani načrti in popoldanske urice.

³³ Predalič, A. (2024). Delo strokovnih delavcev v osnovni šoli z romskimi otroki in njihovimi starši. Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=186241&lang=slv>.

³⁴ Anketni vprašalnik je bil z dopisom poslan na vseh 445 osnovnih šol v Republiki Sloveniji. Točno število šol, ki so se odzvale na anketo, ni znano. Izpolnjevanje anketnega vprašalnika je bilo anonimno, podatkov o šoli, kjer so zaposleni, ali osebnih podatkov, raziskovalka ni zbiralala.

Raziskava v okviru te magistrske naloge v zvezi z delom strokovnih delavcev z romskimi otroki ugotavlja, da:

- je večina romskih otrok na šolah, kjer delujejo strokovni delavci, ki so sodelovali v raziskavi, deležna vsaj nekaj pomoči in podpore strokovnih delavcev (učna pomoč, pogovor, družabništvo itd.);
- pobuda za pomoč in podporo v večini pride s strani učiteljev ali svetovalnih delavcev, redkeje s strani romskih učencev ali njihovih staršev;
- strokovni delavci na osnovnih šolah romskim otrokom pogosteje nudijo skupinske oblike pomoči in podpore kot individualne;
- so jezikovne ovire pogoste, jezikovnih prilagoditev pa je izredno malo;
- so romski pomočniki zaposleni na več kot polovici osnovnih šol, kjer delujejo strokovni delavci, ki so sodelovali v raziskavi. Njihova vloga oziroma njihove naloge pa so predvsem nudenje učne pomoči otrokom, sodelovanje z učitelji in drugimi strokovnimi delavci na šoli, nudenje dodatne strokovne pomoči otrokom, tolmačenje, zagovorništvo, izvajanje interesnih dejavnosti, spremstvo za romske učence na avtobusu, pomoč pri osebni higieni posameznikov, da zberejo otroke v romskem naselju itd.;
- starši romskih otrok sodelujejo s svetovalnimi delavci, razredniki in drugimi učitelji ter z romskim pomočnikom. Na šolah, kjer imajo zaposlenega romskega pomočnika, s starši romskih otrok pogosteje sodelujejo svetovalni delavci (62 odgovorov) kot romski pomočniki (57 odgovorov). Strokovni delavci veliko (v 72 odstotkov) sodelujejo z romskimi starši. Najpogosteje sodelujejo z njimi v živo (na šoli – govorilne ure, roditeljski sestanki), tako, da jih neposredno (npr. z e-pošte, pošljete pismo domov) ali posredno (preko otrok) obveščajo;
- 84 odstotkov anketiranih strokovnih delavcev pri svojem delu sodeluje z zunanjimi ustanovami in organizacijami, vendar pa je sodelovanja oziroma povezovanja šol z vrtci še vedno izredno malo;
- so romski otroci v Prekmurju po mnenju strokovnih delavcev bolje vključeni v razredno in šolsko skupnost kot romski otroci v Jugovzhodni Sloveniji. Poleg tega romski otroci v Prekmurju bolj pogosto sodelujejo s sošolci (neromskimi otroki) pri pouku in se tudi bolj pogosto družijo z neromskimi otroki med odmori kot tisti iz Jugovzhodne Slovenije;
- romski otroci večinoma zaključijo osnovnošolsko izobraževanje s končanim 9. razredom osnovne šole, veliko pa jih zaključi izobraževanje tudi v 7. razredu osnovne šole. Poleg tega dečki zaključijo manj razredov osnovne šole kot deklice;
- podpora in pomoč staršem, krepitev zaupanja med starši in šolo ter skupna podpora (staršev, učiteljev, neromskih staršev, učencev in zunanjih organizacij) otroku pri šolskem delu so pomembni koraki, da bi romski otroci pogosteje zaključili celotno osnovno šolo.

Različne strokovne študije in analize ter nekatere medijske objave navajajo naslednje širše socialno-ekonomske dejavnike, ki vplivajo na položaj romskih učencev:

- slab socialni položaj družin,
- odsotnost ustrezne infrastrukture v naseljih in s tem povezane slabe življenjske razmere,
- velika razslojenost med romskimi družinami v posameznih okoljih,
- navzočnost stereotipov in predsodkov v večinski družbi in pri romskem prebivalstvu, pa tudi med strokovnimi in pedagoškimi delavci v izobraževalnih ustanovah,
- družinska nepismenost in nizka stopnja izobraženosti staršev,
- slabo razvita sporazumevalna zmožnost (v slovenščini in romščini),
- nezadostna prilagojenost in nestalnost sistema izobraževanja za posebne potrebe te ciljne skupine.

Ti razlogi za slabo stanje so posebej izraziti v jugovzhodni Sloveniji.

Raziskave opozarjajo tudi na pomanjkanje podpore in spodbude s strani družine, zaščitniški odnos staršev pa lahko zavira nadaljnje izobraževanje otrok, zlasti deklet. Slabe bivalne razmere in nizka zaposlenost staršev prav tako negativno vplivajo na izobraževalni uspeh.

Romski otroci in mladostniki pogosto niso dovolj motivirani za izobraževanje.

Ker romski otroci pogosto neredno obiskujejo pouk, imajo težave pri sledenju učnemu programu in slab učni uspeh.

Nekateri strokovni delavci napačno verjamejo, da romske deklice »hitreje odrastejo«, so »zrelejše« od neromskih in tako opravičujejo odgovornost romskih staršev za mladoletne »poroke« in nosečnosti. Romski dečki pa po prepričanju nekaterih »zavestno manipulirajo« in so nevarnejši kot njihovi vrstniki. Razlog za to je življenje v težkih razmerah, kjer razvijejo spretnosti za preživetje.

Romska naselja so pogosto geografsko in socialno izolirana, kar otrokom otežuje dostop do kakovostnih izobraževalnih programov in učnih priložnosti. To lahko povzroča trajno izključenost iz izobraževalnega sistema in s tem povezanih družbenih dejavnosti.

Težava je tudi pomanjkanje ustreznih podpornih mehanizmov v izobraževalnih ustanovah, ki bi prispevali k večji vključenosti in uspešnosti Romov v izobraževalnem sistemu.

Ena od romskih pomočnic je v pogovoru za enega od slovenskih medijev povzela ključne dejavnike, ki prispevajo k takšnemu stanju. Pri svojem dolgoletnem delu z romskimi otroki in njihovimi starši je opazila, da je

»... veliko odvisno od vzgoje staršev na eni strani in spodbude, ki jo otrok prejme v okolju, na drugi. Najtežje je otrokom, ki prihajajo iz nespodbudnih okolij tako doma kot v širšem okolju, npr. v izobraževalnih ustanovah. Pogosto se dogaja, da so poleg slabe podpore staršev tudi v šoli deležni verbalnega nasilja. Na to se odzovejo z odporom do izobraževanja in izobraževalnih ustanov, lahko pa tudi z nasiljem. Vrstniki jih pogosto izločijo iz družbe zaradi zunanjega videza, vonja in različnih predsodkov, ki jih prinašajo s sabo od doma. Romski otrok oziroma vsak otrok, ki to doživlja, se težko vključi v delo izobraževalne ustanove in v družbo«. ³⁵

Ravnateljica ene od osnovnih šol, ki jo obiskujejo romski učenci, je v svojem članku³⁶ poudarila vlogo šole za uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje. Izpostavila je pomen sodelovanja romskih staršev in učiteljev. Na šoli so opravili raziskavo o korelaciji med sodelovanjem staršev s šolo oziroma učitelji ter med pogostostjo obiska pouka romskih učencev. V raziskavo so zajeli desetletno sodelovanje staršev in učiteljev na govorilnih urah, roditeljskih sestankih, individualnih razgovorih, obiskih učiteljev v naselju ter za enako obdobje pregledali rednost obiska pouka in napredovanje učencev. Rezultati so pokazali, da sodelovanje staršev s šolo pozitivno vpliva na obiskovanje pouka in učni uspeh romskih učencev. Ugotovili so, da se je sodelovanje romskih staršev s šolo povečalo za 30 odstotkov, kar je izboljšalo obiskovanje pouka in napredovanje učencev.

³⁵ Frelih, Š. (28. 7. 2024). Lotiti bi se morali konkretnih sprememb. *Dnevnik*.

Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/novice/slovenija/-2683223-2683223/>.

³⁶ Čengija Peterlin, I. (2017). Vloga šole za uspešno vključevanje romskih učencev v VIZ.

Avtorica članka je v zvezi z ugotovitvami raziskave navedla, da so obiski učiteljev v romskih naseljih bistveno prispevali k okrepitvi sodelovanja, saj so omogočili boljše razumevanje učencev in njihovih pogojev za izobraževanje. Ti obiski so pozitivno vplivali ne samo na starše romskih otrok, ampak tudi na učitelje in učence, ki so zaradi tega čutili večjo povezanost s šolo. Poleg obiskov so imeli pomembno vlogo tudi romski pomočniki, ki so posredovali informacije med starši in šolo, ter različni projekti, namenjeni delu z romskimi učenci. V primerih, ko starši niso sodelovali, je šola iskala pomoč šolske svetovalne službe in CSD. Gradnja zaupanja v šolo, obiski naselij, strokovno izobraževanje učiteljev in vključevanje v projekte so ključni dejavniki za uspešno vključevanje Romov v šolski sistem.³⁷

Analiza INV o delu romskih pomočnikov iz leta 2023,³⁸ katere naročnik je bilo Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (MVI), je analizirala vlogo, pomen in delo romskih pomočnikov v šolskih letih 2021/22 in 2022/23. Pokazala je na potrebo po sistemski prenovi delovnega mesta romskih pomočnikov tako v vrtcih kot osnovnih šolah. Osnovna priporočila vključujejo izboljšanje delovnih pogojev (polna zaposlenost, zmanjšanje normativov), višje plače, jasnejšo opredelitev nalog in večjo stabilnost zaposlitve. Prav tako je ključnega pomena stalno strokovno izobraževanje na področjih, kot so poučevanje slovenščine, romska kultura in komunikacijske veščine.

Na tej podlagi je analiza INV priporočila povečanje števila zaposlenih. Zaradi preobremenjenosti z delom bi bilo treba znižati normative glede števila otrok na enega romskega pomočnika, predvsem v jugovzhodni Sloveniji, kjer je število otrok večje. Manj kot 10 romskih otrok na enega pomočnika bi po ugotovitvah analize INV moral postati standard. Zaposlitev za nedoločen čas bi preprečila visoko fluktuacijo kadrov, kar zmanjšuje učinkovitost dela romskih pomočnikov. To bi omogočilo večjo prisotnost romskega pomočnika in posledično večjo učinkovitost pri delu z romskimi otroki in njihovimi družinami. Pomembno je, da so zaposlitve dolgoročne, da se prepreči pogosto menjavanje kadrov, kar zmanjšuje učinkovitost dela.

Iz analize izhaja, da romski pomočniki pogosto izpostavljajo nizko plačilo kot glavno težavo. Zvišanje plač in prilagoditev glede na izobrazbo in izkušnje bi prispevalo k večji motivaciji in privabljanju kvalificiranih kadrov.

Nacionalna evalvacijska študija o uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli iz leta 2011³⁹ je med drugim opozorila tudi na vprašanje usmerjanja romskih otrok v prilagojene programe osnovnošolskega izobraževanja.

Dostopno na: <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2017/09/30/vloga-ole-za-uspeno-vkljucevanje-romskih-ucencev-v-viz/>

³⁷ Prav tam.

³⁸ Bešter, R., Pirc, J. (2023). Analiza dela romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah. Končno poročilo. Šolsko leto 2022/23. Inštitut za narodnostna vprašanja.

Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/SRI/Romi/Analiza-dela-romskih-pomocnikovINV.pdf>.

³⁹ Vonta, T. (2011). Nacionalna evalvacijska študija uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli. Zaključno vsebinsko poročilo. Pedagoški inštitut.

Dostopno na: <https://zaprom.si/wp-content/uploads/Nacionalna-evalvacijska-studija-uspesnosti-Romskih-ucencev-v-osnovni-soli.pdf>.

Ključne ugotovitve študije:⁴⁰

- usmerjanje romskih otrok v posebne programe ne sme temeljiti na nepoznavanju slovenskega jezika. Poleg ostalih socialno-ekonomskih dejavnikov to lahko samo še pogloblja razlike med romskimi in ostalimi učenci, pri čemer se romski učenci lahko srečujejo s precejšnjimi težavami, saj mnogi kljub rednemu obisku ne dosegajo minimalnih standardov znanja;
- romski učenci se pogosto srečujejo s težavami zaradi nerazumevanja jezika poučevanja in ne zaradi nižjih učnih sposobnosti, označevanje romskih otrok kot otrok s posebnimi potrebami ni dopustno;
- usmerjanje v prilagojene programe je lahko povezano s predsodki in stereotipi, saj so strokovni delavci lahko premalo usposobljeni za delo z romskimi učenci;
- pogosto vključevanje v šole s prilagojenim programom vodi v segregacijo in zmanjšuje enakopraven dostop romskih učencev do kakovostnega izobraževanja.

Podatki, ki jih je zajela raziskava INV iz leta 2022,⁴¹ kažejo, da je pri 27 proučevanih osnovnih šolah delež romskih učencev z odločbo o posebnih potrebah za slabi dve odstotni točki manjši od tistega med neromskimi učenci. To je predvsem posledica tega, da je delež romskih učencev v osnovnih šolah v jugovzhodnem delu Slovenije majhen (3,5-odstoten v šolskem letu 2021/22), medtem ko je v severovzhodnem delu višji (11,7-odstoten v istem letu).

Tudi poročilo o diskriminaciji Romov na Slovaškem in v Sloveniji (PRESS) iz leta 2024⁴² je opozorilo na prekomerno usmerjanje romskih otrok v prilagojene programe, kar vpliva na učni uspeh romskih otrok.

Področne strokovne raziskave kažejo relativno visoko stopnjo povezanosti med nameščanjem posameznic in posameznikov v vzgojne ustanove, namenjene otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ter njihovo narodnostjo oziroma etničnim poreklom. Raziskovalci so v preteklosti ugotavljali, da so v Sloveniji v vzgojnih zavodih nadpovprečno nameščeni otroci in mladostniki drugih narodnosti,⁴³ prav tako pa to še zlasti velja za otroke in mladostnike iz romskih družin, ki živijo v šibkih socialno-ekonomskih okoljih.⁴⁴ Ob navedeni nadpovprečni zastopanosti otrok in mladostnikov z osebnimi okoliščinami narodnosti oziroma etničnega porekla obravnava strokovna literatura tudi vprašanje namestitvev teh otrok in mladostnikov v vzgojne ustanove z vidika (ne)obstoja alternativ za njihovo drugačno obravnavo. V tem oziru strokovnjaki izpostavljajo »nezadostnost intervencije namestitve /teh otrok in mladostnikov/ v vzgojni zavod« in posebej opozarjajo na »nevarnosti, ki jih ima odvzem otroka iz njegovega primarnega okolja, raznovrstne zahteve enega in drugega okolja ter posledično pretrganje vezi z otrokovim primarnim okoljem«.⁴⁵

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Bešter, R., Pirc, J. (2022). Uspešnost romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji v obdobju 2016/17–2021/22. Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Uspesnost-romskih-ucencev-v-OS-v-Sloveniji-2021_22INV.pdf.

⁴² Skupina za pravice manjšin (2024). Enakost pri dostopu do pravnega varstva: Odprava ovir za Rome pri uveljavljanju njihovih pravic v primerih diskriminacije. Dostopno na: <https://minorityrights.org/sl/resources/equality-in-accessing-justice-removing-barriers-for-roma-in-pursuing-their-rights-in-discrimination-cases/>.

⁴³ Kranjčan, M. (2010). *Otroci in mladostniki v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah in mladinskih domovih*. V Zdravje mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami (ur. Kranjčan in Miklavžin), 33-57. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

⁴⁴ Razpotnik, Š. (2011). Družbeni kontekst kategorije »čustvene in vedenjske motnje«. *Socialna pedagogika* 15/2, 103-123, str. 114-115.

⁴⁵ Marovič, M. (2010). Romi, socialni kapital ter dileme glede nameščanja romskih otrok v vzgojne zavode. *Socialna pedagogika*, 14/2, 247-270, str. 267.

Posebej ranljiva skupina znotraj romske skupnosti so deklice in ženske. NPUR 2021–2030⁴⁶ navaja, da so ženske znotraj romske skupnosti v patriarhalni družbeni strukturi velikokrat omejene na vloge mater in gospodinj. Zaradi teh vlog, ki jih prevzamejo že v mladosti, redke romske ženske zaključijo osnovno šolo. S prekinitvijo šolanja ter prevzemom vlog gospodinj in mater (in ne tudi zaposlenih oseb) zdrsnejo v močno podrejen položaj v skupnosti. To jim zelo omeji možnosti samostojnega življenja ali umika iz nevzdržnih razmer, saj zaradi omejenih stikov z zunanjim svetom v glavnem niti ne poznajo svojih možnosti in pravic. NPUR 2021–2030 navaja, da je treba, ker so v tako ranljivem položaju in ker so hkrati zaradi svojih vlog najpomembnejši dejavnik primarne socializacije otrok, dodatno pozornost posvetiti opolnomočenju romskih žensk v okviru socialno aktivacijskih ukrepov.

Podobno je vlogo romske ženske v skupnosti opisala tudi Rominja, magistrica socialnega dela, ki trenutno živi in dela v Avstriji. V intervjuju za Ženski lobi je 13. septembra 2024 orisala položaj Rominj:

»V romskih skupnostih je ta vloga razumljena precej patriarhalno. Ugled cele družine je odvisen od tega, ali je ženska v tej družini dobra žena, skrbna mati, pridna gospodinja. Zgodnje in dogovorjene poroke, kjer mladi ne bi mogli izbirati življenjskih partnerjev, niso značilne za vse romske skupnosti v Sloveniji. V Prekmurju jih skoraj ni. Toda v skupnostih, kjer deklice pri 12–13 letih nehajo hoditi v šolo, kjer doma skrbijo za mlajše otroke in za gospodinjstvo, pa ni prav nič čudno, da zgodaj prevzamejo identiteto odrasle romske ženske, se mlade zaljubijo in poročijo.«⁴⁷

3.2.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav

Zagovornikova raziskava s fokusno skupino

Udeleženci raziskave so povedali, da s starostjo interes romskih otrok za šolanje upada. To je povezano s slabšim učnim uspehom, ki mu botrujejo v največji meri slabši življenjski pogoji, lahko pa je to povezano tudi z nižjimi pričakovanji učiteljev do romskih otrok.

Udeleženci fokusne skupine so opozorili na vrsto težav, ki vplivajo na izzive in priložnosti romskih otrok v osnovnošolskem izobraževanju.

V obdobju osnovnošolskega izobraževanja so opazne velike socialne razlike med Romi, ki so bolj vključeni v večinsko družbo, in tistimi, ki živijo izolirano, npr. v romskih naseljih. V večinsko družbo bolj vključeni Romi v večji meri vključujejo otroke v izobraževanje in jim pri tem nudijo več podpore.

»Prihajajo še vedno v šolo tudi, ko ne poznajo slovenskega jezika. Slednje kaže na slab status družine, so starši tudi nezainteresirani. To je slaba popotnica, na Dolenjskem je veliko tega, /otroci/ nimajo podpore.«

⁴⁶ Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2021–2030.

Dostopno na:

<https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.gov.si%2Fassets%2Fvladne-sluzbe%2FUN%2FNPUR-2021-2030%2F108NPRomi.docx&wdOrigin=BROWSELINK> (str. 37-38).

⁴⁷ Intervju z intelektualko romskega porekla: Lažje mi je biti tujka v tujini, kot tujka v lastni domovini!

Dostopno na: <https://www.zenskilobi.si/novice/intervju-z-meliso-gutmann,-intelektualko-romskega-porekla-la%C5%BEje-mi-je-bit-tujka-v-tujini,-kot-tujka-v-lastni-domovini.html>.

Okolje, v katerem živijo mnoge romske družine, negativno vpliva na njihovo motiviranost za šolanje otrok.

»Smo vložili veliko naporov, da smo te otroke pripeljali k vpisu, so se celo vpisali, potem pa so nehali. Problem je potem podpora v družini ali pa v širši okolici.«

Čeprav na eni strani opažajo, da je izobraženim lažje, Romi ne vidijo smisla v izobraževanju.

»Bila so obdobja, ko so romske družine želele, da otroci prihajajo v šolo. Niso vedno ti otroci tudi prišli do razreda, so se tudi razkropili po šoli, predvsem starejši, ampak so prišli, so jih učitelji pripeljali v razred. Zadnja leta pa opažamo, da je ta interes za izobrazbo, za ocene, za spričevalo upadel. Ne pridejo niti po spričevala, nerazdeljena ostanejo spričevala romskih otrok.«

Romske družine se pogosto odzivajo na zunanje dejavnike, kot so socialna pomoč in otroški dodatki, kot na motivacijo za šolsko vključevanje.

»Staršem je nujna zunanja motivacija – pošiljati otroke v šolo zaradi ugodnosti na CSD. Otroci v nižjih razredih so motivirani, da se naučijo brati, računati, pisati, ampak so običajno med slabšimi in jim postopoma upada motivacija. Sploh potem pri višjih predmetih, ker ne dohajajo sošolcev, pade motivacija in začnejo razmišljati, kaj mi bo pa koristilo, saj službe tako ali tako ne bom dobil.«

»Ne vidijo perspektive. Motivirajo jih tudi zunanje dejavnosti, kot nogomet. Kljub temu, da ne obiskujejo pouka in so bolni in nosijo opravičila, redno obiskujejo nogomet, čeprav niso v šoli, ker so tam uspešni in gredo dalje, tam je druga motivacija. Motivacijo otrok postopoma uničujemo, starši pa je nimajo. V manjših naseljih je več motivacije, tudi za obisk romskih centrov, kjer so vrtci.«

Udeleženci fokusne skupine so poudarili, da ne vključenost v osnovnošolsko izobraževanje za Rome lahko pomeni odtegljaj prihodkov, kot so denarna socialna pomoč, otroški dodatki in varstveni dodatki, zato otroci razmeroma redno obiskujejo osnovno šolo.

Spodbude Zavoda RS za zaposlovanje (ZRSZ) za dokončanje izobraževanja⁴⁸ so po mnenju udeležencev raziskave pomemben motivator za odrasle Rome, da zaključijo osnovno šolo do 9. razreda, vendar pa so opozorili, da imajo lahko tudi negativen učinek. Nekateri se namreč prav zaradi teh spodbud odločijo osnovno šolo zaključiti kasneje, ko so kot odrasle osebe do njih upravičene.

»Interes, ki se je povečal, se kaže predvsem zaradi striktnega delovanja šole. Redno smo jih prijavljali na inšpektorat, pa so ostali brez nadomestil in plačevali kazni. Osnovna šola je obvezna, nekako hodijo v osnovno šolo, da nimajo težav z nami, srednja šola pa ni obvezna.«

⁴⁸ Zavod RS za zaposlovanje udeležencem javnoveljavnih programov za odrasle izplača dodatek za izobraževanje in prevoz po predloženih dokazilih o obiskovanju izobraževanja mesečno za pretekli mesec (potne stroške za vsak dan dejanske udeležbe (0,23 evra od 1. februarja 2023, za vsak kilometer od kraja bivanja do kraja izobraževanja in nazaj, pri enosmerni razdalji med krajema najmanj 1 km) in dodatek za izobraževanje (6,00 EUR za vsak dan dejanske udeležbe). Informacije dostopne na: <https://www.ess.gov.si/iskalci-zaposlitve/programi-za-zaposlovanje/predstavitev-programov/formalno-izobrazevanje/>.

Kot ovire pri vključevanju romskih otrok v izobraževanje so udeleženci fokusne skupine navedli predvsem slabo perspektivo. Romi ne vidijo smiselne povezave med izobrazbo in večjo kakovostjo življenja, zaradi česar je podpora družine in ožjega socialnega okolja izobraževanju nizka.

K pomanjkanju te podpore prispevata strah in nezaupanje v vzgojno-izobraževalne ustanove. Izkušnje romskih staršev s šolami so velikokrat slabe, vrstniki romskih otrok v šolah pogosto ne sprejmejo, zato je njihov odpor do šol pogosto velik.

Predvsem udeleženci fokusne skupine iz jugovzhodnega dela države opozarjajo na porast nestrpnosti do Romov ter na neformalne pritiske staršev na šole, da bi ločile romske in neromske otroke. Posledica tega je prenos vzorcev nestrpnosti s staršev na otroke, kar otežuje enakovredno vključenost romskih otrok med vrstnike in v družbo.

Osip je lahko povezan tudi z manjšimi pričakovanji učiteljev do romskih otrok. Čeprav bi ti lahko in tudi želijo doseči več, se nekateri učitelji zadovoljijo z minimalnimi standardi. S tem posredno (nehote) zmanjšajo motivacijo otrok. Udeleženci fokusne skupine so menili, da učiteljem in zaposlenim v šolah manjka dejanskih in ustreznih kompetenc za vključevanje vseh ranljivih skupin, ne le Romov, čeprav sami menijo, da so dovolj usposobljeni.

Formalno izobraževanje ni prilagojeno potrebam Romov, ne upošteva velikega primanjkljaja, ki izvira iz njihove marginaliziranosti, in je pogojen z zgodovinskimi, socialnimi in ekonomskimi razlogi.

»Učitelji vidijo ureditev predvsem v nekih sankcijah, ne pa v vključevanju. Politika palice, ne korenčka, ni najboljša.«

Finančni dejavniki so pomemben motivator, vendar po načelu preprečevanja odtegnitve. Številni učenci po 6. razredu zaključijo šolanje z namenom, da ga bodo nadaljevali v polnoletnosti, ko za to dobijo finančno spodbudo. Prav tako pa prejmejo tudi nadomestilo za vzdrževane in brezposelne člane.

»Grejo na RIC,⁴⁹ ker rečejo, da dobijo potem 150 evrov na mesec za udeleževanje v programu. Starejši učenci povedo, da morajo tja iti, drugače izgubijo status in ne dobijo pomoči od države.«

»Načeloma jezik kot tak ni problem, niti v komunikaciji s starši. Razen ob prvem vstopu v šolo pri tistih, ki niso hodili v vrtec. Ampak se potem naučijo v šoli. Velika težava je z motivacijo, pa povedo tudi, da pridejo z zelo slabim predznanjem. Čeprav ima zaključen denimo 6. razred, so to osebe komaj pismene. Pomanjkanje delovnih navad.«

Omeniti velja tudi bivalne razmere, saj so udeleženci fokusne skupine posebej opozorili, da onemogočajo ustrezno pripravo na šolanje in delo za šolo doma.

Zagovornikova spletna anketa

Sodelujoči v spletni anketi – predstavniki nevladnih organizacij, so poudarili, da veliko romskih otrok osnovnošolskega izobraževanja ne zaključijo ali se ga ne udeležujejo redno.

⁴⁹ Razvojno-izobraževalni center Novo mesto.

Med težavami so navedli, da:

- veliko otrok ne dokonča osnovne šole ali jo obiskuje neredno;
- slabe jezikovne sposobnosti in slabi življenjski pogoji ovirajo njihov napredek;
- so nekateri otroci preusmerjeni v šole s prilagojenimi programi, kar omeji možnosti za nadaljnje šolanje.

Pokazali so na preplet kulturnih, ekonomskih in socialnih dejavnikov, ki otežujejo redno vključevanje romskih otrok in mladih v šolski sistem:

- V romski skupnosti šola in izobrazba nista vedno prepoznani kot ključni vrednoti. Otroci pogosto ne razumejo pomena izobraževanja, saj tudi, če se izobrazijo, težko najdejo zaposlitev.
- Romske družine so pogosto večgeneracijsko brezposelne in ekonomsko šibke. Nekateri otroci in mladi se zaradi potrebe po čimprejšnji pridobitvi finančnih sredstev raje odločijo za delo kot za šolanje.
- V neurejenih naseljih, kjer ni vode, elektrike in sanitarij, otroci težko sledijo šolskim obveznostim, saj nimajo ustreznih pogojev za šolanje.
- Veliko romskih otrok ne zna dovolj dobro slovensko, zaradi česar težko sledijo pouku in navezujejo stike s sošolci. Če otroci niso obiskovali vrtca, se nekateri s slovenščino prvič srečajo šele v šoli.
- Pogosto so žrtve stereotipov, predsodkov in diskriminacije v šolskem okolju. Zaradi občutka izključenosti in poniževanja, ki ga doživljajo, se mnogi izognejo šolanju.
- Starši pogosto ne spodbujajo otrok pri šolskih obveznostih in predvsem mlajšim dovolijo, da ostanejo doma, ko se jim ne ljubi v šolo.
- S starostjo romski otroci in mladostniki izgubijo zanimanje za šolo, zlasti zaradi negativnih izkušenj v šolskem sistemu.
- Če starši niso obiskovali šole, velikokrat tudi otrokom to ne predstavlja vrednote. Poleg tega pogosto ni ustreznih sankcij, če starši otrok ne pošiljajo v šolo.
- Pomanjkljiva podpora staršem in otrokom pri vključevanju v šolski sistem, pa tudi odsotnost učnih pripomočkov in prilagoditev za romske otroke, dodatno zmanjšuje verjetnost, da bodo hodili v šolo.

Menili so, da so bili do zdaj učinkoviti naslednji ukrepi:

- subvencije obrokov prehrane v šolah in vrtcih;
- romski pomočniki v vrtcih in šolah;
- učna pomoč za romske otroke;
- različne delavnice za vse starostne skupine, ki se izvajajo v romskih naseljih.

Neučinkoviti so bili po njihovem mnenju naslednji ukrepi:

- ukrepi, ki so vezani na pogojevanje finančne podpore ob določenih vedenjih (kot je obisk šole), niso dolgoročno uspešni;
- država in občine niso dovolj vključeni v izvajanje in financiranje programov za romsko skupnost;
- nevladne organizacije izvajajo aktivnosti le toliko časa, dokler trajajo projekti.

Podali so nekaj predlogov za izboljšanje ukrepov:

- zagotovitev financiranja dolgoročnih projektov v podporo večjemu vključevanju romskih otrok in mladih v izobraževanje in nasploh v družbo;
- večja vključenost večinskega prebivalstva v aktivnosti, namenjene vključevanju Romov v družbo, in izboljšanje sodelovanja večinskega prebivalstva z romsko skupnostjo;
- več usposabljanja za učitelje o romskem jeziku, kulturi, zgodovini in identiteti Romov.

Kot nove ukrepe so predlagali:

- povečanje vključenosti romskih staršev v proces izobraževanja njihovih otrok;
- več podpore za romske učence;
- povečanje finančne podpore za prevoz in za učne materiale.

Uspešne so predvsem tiste v anketi sodelujoče organizacije, ki so kontinuirano, časovno več ur (ali celo večino dneva) in neposredno prisotne v okoljih, kjer živijo Romi. Kot glavni dejavnik uspešnega dela poudarjajo vzpostavitev zaupanja in pozitiven odnos, kar je možno zaradi prisotnosti teh organizacij neposredno v okolju. Dejavnik za uspeh je tudi možnost prostovoljnega vključevanja v programe, saj je bistveno, da udeleženci razvijejo notranjo motivacijo in željo po vključevanju in sodelovanju.

Ena od organizacij, ki je v jugovzhodnem delu Slovenije vsakodnevno prisotna v okolju, kjer živijo Romi, in izvaja aktivnosti za otroke, mlade in starše, beleži zelo dobre rezultate. V njihove programe je v dveh naseljih vključenih okvirno 180 otrok, kar predstavlja približno 70 odstotkov vseh romskih osnovnošolskih otrok v tem lokalnem okolju. Od tega jih je dve tretjini v letu 2023 napredovalo v višji razred.

Anketiranci so svoje aktivnosti ocenili kot ključne za spodbujanje vključenosti in motivacije romskih otrok za izobraževanje. Ob tem so poudarili, da je potrebna večja podpora v šolah, predvsem skozi izboljšanje odnosov in boljše sprejemanje romskih otrok. Krepitev sodelovanja med šolo, družinami in nevladnimi organizacijami je po njihovi oceni bistvena za boljše rezultate. Med ključnimi razlogi, zakaj precej romskih otrok ne obiskuje šole, je ena od anketiranih organizacij navedla:

»Glede na opažanja in iz pogovorov naših uporabnikov in uporabnic lahko, da starši pogosto ne postavijo jasnih meja in sledijo željam otrok, da bi raje ostali doma kot šli v šolo. Tako jim je lažje pomiriti otroka, saj pogosto nimajo ustreznih kompetenc za ustrezen način izkazovanja avtoritete. Hkrati znanje ni prepoznano kot vrednota, zato je bojazen izločitve tudi v sami romski skupnosti, če je posameznik bolje izobražen in uspešen pri zaposlitvi. Otroci in mladi nimajo vzgleda pri odraslih, saj je pogosta praksa in prisotno mišljenje, da bo zate poskrbljeno s strani države ali romske skupnosti (odhod v osnovno šolo za odrasle, več zadolževanja, odtujevanje, iskanje pomoči pri različnih humanitarnih organizacijah ipd.).«

Opisala je tudi izkušnje o odnosu večinskega prebivalstva in sprejetosti romskih otrok v lokalnem okolju:

»Otroci pogosto poročajo o slabem odnosu, sovražnem govoru, tudi nasilju. Žal je večji del lokalnega prebivalstva v tem okolju zelo negativno nastrojen proti Romom. Veliko vlogo imajo pri tem tudi starši večinskega prebivalstva, ki stereotipe o Romih prenašajo naprej na svoje otroke in če ti otroci ne dobijo pozitivnih izkušenj z njimi, se negativen odnos, nezaupanje in ne sprejemanje prenaša naprej. V program redno vključujemo prostovoljce, med njimi tudi srednješolce, ki po koncu opravljenih ur pogosto rečejo: »pa romski otroci so kot ostali otroci«. V šolah na žalost je veliko različnih pedagogov in učencev, ki imajo težave s sprejemanjem romskih otrok. Tukaj ne gre zgolj za učni del pač pa za odnos, ki če je slab, se odraža na slabem počutju otrok. Vse to ne sprejemanje, slab odnos (sploh sedaj, ko je ta tematika v ospredju še na nacionalni ravni) vplivajo na odločitve, da raje zaključijo šolanje kot pa nadaljujejo. Raje gredo potem na šole za odrasle oz. dokončanje osnovne šole, kjer so v večini vključeni samo Romi in se tam bolje počutijo. Integracija pa seveda to ni.«

Nekateri anketiranci so opozorili tudi na pogosto preusmerjanje romskih otrok v šole s prilagojenim programom brez zadostne utemeljitve, kar omejuje njihove možnosti za nadaljnje šolanje:

»Zelo težko se je osredotočiti na samo en primer. Imamo več otrok, ki brez vključenosti v naše aktivnosti ne bi hodili in uspešno zaključili razreda. Pred nekaj leti smo imeli deklico, kjer je šola starše prepričevala, da je deklica za šolo s prilagojenim programom, ob naši vključitvi in okrepitvi staršev je deklica danes v 9. razredu rednega programa osnovnošolskega izobraževanja, nima nobene odločbe in razmišlja o nadaljnjem izobraževanju.«

»Romi, predvsem iz JV Slovenije imajo težave v izobraževalnih ustanovah, saj so deležni neenake obravnave in prav tako tam izobraževalne ustanove izkoriščajo nepismenost staršev in jim dopise, vloge, odločbe »preberejo« tako, da niso v korist romskim otrokom, temveč ustanovam. Pred leti smo pri našem društvu tudi izvedli raziskavo na to temo. Rezultat je bil porazen, saj 100 odstotkov anketiranih sploh ni bilo seznanjenih s postopkom in odločbami o preusmeritvi njihovih otrok v šole s prilagojenim programom.«

Anketiranci so menili, da je za motiviranje romskih otrok za dokončanje šolanja ključno, da bi starši prepoznali pomen izobrazbe in da bi znanje videli kot vrednoto. Njihova podpora in vključenost v izobraževalni proces otroka sta namreč bistvena.

Menili so tudi, da bi se otroci bolj trudili, če bi imeli v svojem okolju izobražene in zaposlene vzornike. Tako bi lažje razumeli, da je izobrazba priložnost za boljšo prihodnost. Spodbudno in sprejemajoče okolje ter vključevanje romskih otrok v šolske in obšolske dejavnosti bi prav tako povečali njihovo motivacijo. K boljšemu učnemu uspehu lahko prispevata tudi večja vloga učiteljev in strokovnih delavcev, ki verjamejo v potencial romskih otrok, ter dodatna strokovna pomoč, kot so romski pomočniki s pedagoško izobrazbo.

Večja finančna podpora otrokom in družinam ter sistem nagrajevanja za šolske dosežke bi prav tako lahko izboljšala vključenost otrok v šolanje.

Vključenost načel multikulturalnosti in dvojezičnosti v šolski sistem, ki bi upošteval romsko in slovensko kulturo, bi prispevala k boljšemu počutju in s tem večji motiviranosti romskih otrok za šolanje.

Nekateri so poudarili tudi potrebo po uvedbi strožjih sankcij za starše, ki ne pošiljajo otrok v šolo. Vsi so menili, da je pomembno tudi, da šole in lokalne skupnosti aktivno sodelujejo z romsko skupnostjo ter spodbujajo vključevanje staršev in otrok v izobraževalni proces.

Kaj bi motiviralo otroke, da bi zaključili osnovnošolsko izobraževanje, je povzela ena od organizacij, ki izvaja aktivnosti z romskimi otroki v okoljih, kjer ti živijo:

»Vizija, da imajo pozitivne primere iz romske skupnosti in da lahko vidijo, kam pripelje nadaljevanje šolanja. Da so s tem, ko se izobrazijo in dobijo službo samostojni, se lahko preselijo, lahko vzdržujejo družine. Sedaj ni tako. Vključeni v program in njihove družine pogosto poročajo, da imajo težave z iskanjem zaposlitve, da redko katerega Roma/Rominjo zaposlijo, in sicer zaradi etnične pripadnosti, priimka.«

O ključnih vzvodih so zapisali:

»Ocenjujemo, da kratkoročni ad hoc ukrepi, brez predhodnega poznavanja situacije in vključevanja romske skupnosti in tistih, ki z njimi neposredno delajo s ciljno skupino, ne prinese zelenih učinkov. Ključna je kontinuiteta, strokovno delo in delo na vzpostavljanju vzajemnih spoštljivih in na zaupanju temelječih odnosov ter celosten pristop na vseh področjih življenja posameznika, če želimo, da se vključi, spremeni mišljenje in vedenje.«

Zagovornikova raziskava s polstrukturiranimi intervjuji

Romi, ki so sodelovali v raziskavi, so podali predloge za izboljšanje vključevanja in podpore romskim otrokom, mladim in odraslim v izobraževalnem sistemu. Predlogi so usmerjeni v odpravljanje težav, s katerimi se romska skupnost sooča na različnih ravneh izobraževanja.

Izpostavili so naslednje težave:

- visok osip med romskimi učenci predvsem v zadnjih treh razredih;
- med vzroki za osip so po mnenju udeležencev pomanjkanje podpore doma in v šoli, nezadostno vključevanje otrok zaradi jezikovnih ovir in finančne ovire pri sodelovanju v šolskih in občolskih dejavnostih, kot so npr. šola v naravi;
- posledično se pogosto pojavlja pomanjkanje motivacije pri otrocih.

Podali so naslednja priporočila:

- uvedba tutorjev in mentorjev iz romske skupnosti ter romskih pomočnikov na vseh šolah, kjer so potrebe;
- specializirana usposabljanja za učitelje;
- pomoč staršem pri ozaveščanju o izobraževalnih možnostih.

Poudarili so, da se učitelji soočajo s preobremenjenostjo in pomanjkanjem kompetenc za delo z romskimi otroki, kar omejuje njihovo učinkovitost. Včasih romski otroci naletijo na neenako, diskriminatorno obravnavo, kar še dodatno zmanjšuje njihovo motivacijo za nadaljevanje študija.

Glede rešitev za osipništvo sta dve intervjuvanki povedali:

Prva intervjuvanka: *»Če otrok ne hodi v šolo, je treba takoj ukrepati. Mi imamo primere, ko otrok hodi samo enkrat na mesec v šolo in se to vleče čez celo leto. Takrat naj vključijo center za socialno delo in naj stvar rešijo. Tega šole ne počnejo oziroma počnejo zelo slabo. Ker se potem bojijo enega otroka, ki ga morajo poslati naprej zaradi števila. Biti bolj striktni glede tega neobiskovanja, ker velikokrat se potem zanašajo na starše, spet aktivnosti za starše, spet sestanki, ki ne vodijo nikamor. Če vidimo, da se otrok ali pa starši ne držijo pravil, takoj ukrepati in s temi ukrepi iti do konca. Tudi če to pomeni, da bojo starši prišli na šolo in malo dvignili glas, iti do konca. Pa mogoče to spodbujanje, čim več romskih stvari, če se da. Za dan Romov, vključevanje Romov v različne krožke, v različne aktivnosti, da jim šola da vrednost, da so pomembni. Da jim dajo možnosti, da se izražajo v romščini, če so recimo zelo dobri v romščini, da to tudi pokažejo. Pokažejo pred celim razredom. To spodbujanje, motiviranje. Več pogovorov z ravnateljico, z učitelji, s socialno delavko, s psihologinjo, zdaj, ko imajo na šoli. Se mi zdi, da to je potem tudi vse, kar lahko šola naredi. Potem so pa še seveda ostale stvari, starši, pa situacija doma, pa tako naprej.«*

Druga intervjuvanka: *».../, kot prvo bom izpostavila okrepiti sodelovanje s starši. Tukaj jaz vem, da zdaj učitelji se potrudijo definitivno, saj s temi, ko sem jaz v stiku, vem, da včasih kličejo celo mene, pa sodelavko, kaj lahko narediti. Ampak mogoče res še bolj delati z družinami. Mogoče tukaj, kar pa zadnja leta opažamo, je pa problem tudi v tem, da zelo pozno ukrepajo, v smislu otrok ne hodi tri mesece v šolo in takrat šele ukrepajo. Jaz mislim, da tukaj je tudi zelo jasno, kdaj je treba ukrepati in vključiti tudi mogoče CSD, ki pa lahko potem nekako s starši, bi rekla, romski starši bodo prej upoštevali socialne delavke na centru za socialno delo. To je res, žal delujejo včasih kot represivni organ in zato jih veliko ne mara, ampak jaz mislim, da je pa tudi treba res ostro nastopiti in dati vedeti pač, osnovna šola je obvezna. Ne samo, da je obvezna, je zelo super za otroka in pač na tem je treba res temeljito, konkretno in neprestano delati. Da bi začeli prej ukrepati, bi bilo super že, po moje. Da se okrepi sodelovanje s starši, pa tudi seveda. Jaz sem dostikrat videla starše, njim je neprijetno iti v šolo, ali jih recimo ne zanima ali nimajo niti teh, bi rekla, mehanizmov, ne razumejo delovanja šolskega sistema ali imajo sami težave s slovenskim jezikom ali pa pač dostikrat starši rečejo, me je sram iti, ne znam slovensko, ne razumem učitelja, ali pa da me ne bodo videli drugi starši, pa bom sramoto otroku naredila. Ampak če je tu nek pozitiven odnos s strani učiteljev, kar verjamem, da je, s strani šole, svetovalne službe, pa se pol starši že z veseljem odzovejo. Samo morajo imeti dobro izkušnjo.«*

Povzetek rezultatov spletne ankete in intervjujev

Težave na področju osnovnošolskega izobraževanja	Priporočilo
Veliko otrok ne dokonča osnovne šole ali jo obiskuje neredno.	Povečanje vključenosti romskih staršev in uvedba tutorjev ter mentorjev iz romske skupnosti.
Slabe jezikovne sposobnosti otrok.	Več strokovne podpore za romske učence in usposabljanja za učitelje.
Pomanjkanje motivacije pri otrocih.	Uvedba mentorjev, tutorjev in romskih pomočnikov za spodbudo in podporo učencem.
Pomanjkanje podpore doma in v šoli.	Ozaveščanje staršev o pomenu izobraževanja in krepitev sodelovanja med šolo in družino.
Finančne ovire pri sodelovanju v šolskih in obšolskih dejavnostih.	Povečanje finančne podpore za prevoz in učne materiale.
Slabe življenjske razmere.	Povečanje finančne podpore in dodatne oblike strokovne pomoči v šoli.
Preusmerjanje otrok v šole s prilagojenimi programi, kar omeji možnosti za nadaljnje šolanje.	Več strokovne podpore in individualiziranih pristopov znotraj rednega programa.

3.3 Srednješolsko in poklicno ter strokovno izobraževanje

»Gimnazija mi je dala toliko splošnega znanja. Želim, da se otroci najdejo v nečem, v čemer so zelo dobri.«⁵⁰

3.3.1 Opis stanja

Podatki iz raziskave INV iz leta 2020 o vključenosti Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih⁵¹ kažejo, da je vključenost Romov v srednješolsko izobraževanje nizka, z večjim upadom števila vpisanih v višjih letnikih.

Po podatkih raziskave, ki so temeljili na različnih virih, predvsem na osnovi ocen, ki so jih podali predstavniki izbranih srednjih šol,⁵² je v šolskem letu 2017/18 te srednje šole v Sloveniji obiskovalo od 133 do 145 romskih dijakov, noben romski dijak pa ni obiskoval srednješolskih programov na ustanovah za izobraževanje odraslih.

Glede na to, da se nekatere od omenjenih šol niso odzvale na povpraševanja izvajalca raziskave po tovrstnih podatkih, da šole ne vodijo evidenc dijakov glede na etnično pripadnost in da izvajalec ni kontaktiral tudi izobraževalnih ustanov v regijah, kjer razpršeno živi samo zelo majhno število Romov, je bilo število romskih dijakov verjetno nekoliko višje.⁵³

Največ romskih dijakov je bilo v pomurski regiji. V drugih regijah so bili romski dijaki večinoma vpisani v šole v urbanih središčih, kot so: Maribor (Podravje), Novo mesto (jugovzhodna Slovenija) in Ljubljana (osrednja Slovenija).

Po zaključenem delu raziskave je izvajalec iz različnih virov pridobil še nekaj kvantitativnih podatkov o vpisu romskih dijakov na slovenske srednje šole. Na podlagi teh podatkov je ugotovil, da je bilo v šolskem letu 2017/18 vpisanih skupno vsaj 163 romskih dijakov. Od 87 romskih dijakov, za katere so bili za šolsko leto 2017/18 na voljo podrobnejši podatki (o izobraževalnih programih in smereh, spolu in letniku), jih je največ obiskovalo srednje poklicno izobraževanje (triletno), srednje tehniško in strokovno izobraževanje (štiriletno) in nižje poklicno izobraževanje (2–3 leta).⁵⁴

Največ romskih dijakov je bilo vpisanih v srednješolske programe in smeri s področja zdravstva, gostinsko-turističnega področja, živilske industrije in ekonomsko-trgovskega področja. Med 87 dijaki je bilo skoraj 60 odstotkov deklet.⁵⁵

⁵⁰ Iz Zagovornikovega intervjuja s pripadnico romske skupnosti.

⁵¹ Pirc, J., Bešter, R. (2020). Zaključno poročilo v okviru projekta Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli. Inštitut za narodnostna vprašanja.

Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Romi/projekt-1703-CRP-Zakljucno-porocilo.pdf>.

⁵² V raziskavo so bile vključene srednje šole in ustanove za izobraževanje odraslih iz regij, kjer po podatkih različnih študij živi velika večina romskega prebivalstva ali se šola večina romskih osnovnošolcev v Sloveniji. Naslovljenih je bilo skupaj 89 srednjih šol in 12 zavodov za izobraževanje odraslih v naslednjih regijah, kot jih pojmujejo tudi v seznamih Ministrstva za vzgojo in izobraževanje: Pomurska, Podravska, Jugovzhodna Slovenija, Osrednjeslovenska, Posavska in Zasavska regija.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Prav tam.

Raziskava je še ugotovila, da je skoraj polovica teh dijakov (42) obiskovala prvi letnik, 25 jih je obiskovalo drugi letnik, 12 tretji letnik, 7 četrti letnik in le eden peti letnik. Raziskava je ugotovila upad predvsem po drugem letniku srednješolskega izobraževanja.⁵⁶

Po isti raziskavi je v šolskem letu 2018/19 srednje šole v Sloveniji obiskovalo 172 romskih dijakov, štirje Romi pa so bili vključeni v srednješolske programe na ustanovah za izobraževanje odraslih. Izvajalec je ocenil, da je bilo število romskih dijakov gotovo še nekoliko višje.⁵⁷

Delež romskih dijakov v šolskem letu 2018/19 zelo podoben tistemu iz predhodnega leta. Največ romskih dijakov je bilo spet v srednjih šolah pomurske regije. Drugi romski dijaki so bili večinoma vpisani v šole v urbanih središčih, v bližini katerih Romi živijo – v Mariboru (Podravje) in Novem mestu (jugovzhodna Slovenija).⁵⁸

Ti dijaki so bili vpisani v skupno 32 do 33 srednjih šol v Sloveniji. Od 119 romskih dijakov, za katere so bili za šolsko leto 2018/19 na voljo podatki, jih je, kot v predhodnem šolskem letu, največ obiskovalo srednje poklicno izobraževanje (triletno), v manjši meri pa še srednje tehniško in strokovno izobraževanje (štiriletno) in nižje poklicno izobraževanje (2–3 leta).⁵⁹ Največ romskih dijakov je bilo vpisanih v srednješolske programe in smeri s področja gostinstva in turizma, ekonomsko-trgovskega področja, zdravstva in živilske industrije.

Celoviti podatki, ki so vključevali tudi spol in letnik študija, so bili dostopni za 111 romskih dijakov.⁶⁰ Od teh je bilo skoraj 60 odstotkov deklet, enako kot prejšnje leto. Izvajalec raziskave je sklepal, da je spolna struktura romskih dijakov na slovenskih srednjih šolah dosti bolj uravnotežena.⁶¹

Od teh 111 dijakov jih je 45 obiskovalo prvi letnik, 43 drugi, 12 tretji in 11 dijakov četrti letnik.⁶²

Iz odgovorov šol je bilo možno sklepati, da romski dijaki praviloma niso obiskovali srednjih šol v krajih, ki bi bili oddaljeni od njihovega stalnega bivališča (izven regije njihovega prebivališča).⁶³

Rezultati raziskave v okviru magistrske naloge o delu strokovnih delavcev iz leta 2024 kažejo,⁶⁴ da se večina romskih otrok odloči za dvoletne srednješolske programe. Medtem ko so skoraj vsi romski otroci v osnovnih šolah skupaj s svojimi sošolci vključeni v informiranje o srednjih šolah in poklicih ter o kariernih možnostih (poklicna orientacija), prilagoditve teh aktivnosti za romske učence po mnenju sodelujočih strokovnih delavcev niso na voljo.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Prav tam. Tretjina šol se namreč ni odzvala na povpraševanja po tovrstnih podatkih. Šole tudi ne vodijo evidenc dijakov glede na etnično pripadnost. Izvajalec pa tudi ni kontaktiral izobraževalnih ustanov v regijah, kjer razpršeno živi zelo majhno število pripadnikov romske skupnosti.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Prav tam.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Predalič, A. (2024). Delo strokovnih delavcev v osnovni šoli z romskimi otroki in njihovimi starši. Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani. Raziskava je bila opravljena v okviru magistrske naloge.

Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=186241&lang=slv>.

Deseto poročilo Vlade RS o položaju romske skupnosti v Sloveniji⁶⁵ navaja, da se v zvezi z nadaljevanjem izobraževanja po osnovni šoli kaže pomanjkanje ukrepov. Ukrepa iz NPUR 2021–2030, ki zasledujeta strateški cilj *Vključevanje Romov v nadaljnje izobraževanje in pridobivanje znanj in izkušenj za uspešno vključevanje na trg dela* in podrejeni cilj *Pomoč pri vključevanju Romov v srednješolsko izobraževanje in izobraževanje na višjih ravneh* se namreč tudi v letu 2022 še nista začela izvajati.

Poročilo navaja, da se pričakuje povečanje aktivnosti Ministrstva za vzgojo in izobraževanje (MVI) na tem področju v skladu s sprejeto področno strategijo, vendar ta napredek ni razviden iz dokumentov MVI ali Vlade RS.

3.3.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav

Zagovornikova raziskava s fokusno skupino

Udeleženci raziskave so povedali, da so za višje ravni izobraževanja pomembni dejavniki privlačenja (t. i. *pull factors*). Strokovni delavci morajo zato aktivno obveščati in vključevati otroke v srednješolske programe, saj Romi sicer sami redko iščejo informacije, še manj pa se aktivno vključujejo.

Zagovornikova spletna anketa

Podobno stanje in težave, kot jih ugotavljajo raziskave, so potrdili tudi odgovori nevladnih organizacij in nekaterih izobraževalnih ustanov, ki izvajajo aktivnosti z romskimi otroki neposredno v okoljih, kjer ti živijo, in jih je Zagovornik pridobil preko spletne ankete.

Med težavami so navedli, da:

- mnogi romski učenci ne nadaljujejo šolanja zaradi slabih učnih rezultatov in pomanjkanja finančnih sredstev;
- sta motivacija in socialna podpora pomembni težavi.

Priporočili so:

- uvedbo štipendij in mentorstva;
- povečanje podpore za romske dijake.

Navedli so naslednje ključne razloge, zakaj veliko mladih Romov ne nadaljuje izobraževanja na srednjih šolah:

- ne vidijo smisla v nadaljevanju izobraževanja, saj v svojem okolju ne potrebujejo višje izobrazbe, pogosto se zadovoljijo z osnovnim znanjem (branje, pisanje, računanje). Izobraževanje in zaposlitev nista vrednoti, saj se zanašajo na preživetje s pomočjo socialnih podpor.
- Nimajo pozitivnih vzornikov, kar bi jih spodbudilo k izobraževanju. Starši in bližnja okolica jih pogosto ne spodbujajo, saj sami nimajo izkušenj z višjim izobraževanjem. Poleg tega jih pretekle negativne izkušnje in stereotipi glede zaposlitvenih možnosti odvrčajo od šolanja.

⁶⁵ Deseto poročilo Vlade RS o položaju romske skupnosti v Sloveniji.
Dostopno na: <https://www.gov.si/teme/romska-skupnost/> (str. 8).

- Mnogi imajo že v osnovni šoli težave z učenjem ali ne dokončajo šolanja, kar jim otežuje vpis na srednje šole. Mnogi so tudi usmerjeni v šole s prilagojenim programom, kar jim omejuje možnosti nadaljnjega izobraževanja.
- Izobraževanje je povezano s stroški, ki jih romske družine pogosto ne zmorejo. Pomanjkanje finančne podpore in neustrezna štipendijska politika sta dodatni oviri.
- Mnogi mladi Romi imajo nizko samopodobo in menijo, da ne bodo uspešni v nadaljnjem izobraževanju. Tudi diskriminacija in stereotipi v večinski družbi zmanjšujejo njihovo motivacijo.
- Zgodaj začnejo pomagati staršem pri delu ali se zaposlijo, saj imajo občutek, da je nadaljevanje izobraževanja predolgo in ne prinaša hitrih rezultatov. Menijo, da lahko zaslužijo brez izobrazbe, zlasti v tujini.
- Menijo, da izobrazba ne zagotavlja boljših zaposlitvenih možnosti, saj delodajalci zaradi predsodkov pogosto ne zaposlijo Romov, tudi če imajo višjo izobrazbo.

Zakaj več Romov ne nadaljuje izobraževanja na srednjih šolah in fakultetah, je pojasnila ena od nevladnih organizacij, ki deluje v okolju, kjer živijo Romi:

»V srednjih šolah in fakultetah je manj podpore za mlade, ki rabijo še dodatno podporo in veliko usmerjanja in motiviranja glede na osnovno šolo. Tudi naši uporabniki/ uporabnice programa, ki so v srednjih šolah, naletijo na težave, se ustrašijo, želijo prenehati, vendar jih ponovno usmerimo in jih poleg programa ČSOD vračamo na pot, ki pelje k dokončanju izobrazbe. V ospredju je veliko neposrednega individualnega dela ena na ena. Opažamo, da imajo srednješolci/ srednješolke veliko podporo s strani staršev, ki so na njih zelo ponosni, vendar jih v učni pomoči ne morejo podpirati, saj tudi sami nimajo izobrazbe.«

Intervjuvani Romi so kot ključne vzvode za izboljšanje stanja navedli možnost konkretnih štipendij, ki bi kasneje omogočile tudi zaposlitev, ne glede na svojo pripadnost. Enako so menili tudi anketiranci v spletni anketi.

Pozitivni primeri izobraženih Romov bi lahko delovali kot navdih in pokazali, da lahko tudi oni uspejo. Ključni dejavniki so podpora staršev in sovrstnikov ter spodbudno okolje. Pozitiven odnos družine in okolice do izobraževanja je prav tako zelo pomemben.

Intervjuvani Romi so menili, da bi mlade Rome k izobraževanju spodbudila tudi stimulatívna štipendijska politika, zlasti kadrovske štipendije za deficitarne poklice.

K večji motivaciji bi prispevale boljše bivalne razmere in podpora učiteljev ter strokovnih delavcev za uspešno vključevanje Romov v izobraževalni proces, vključno z dvojezičnim okoljem. Mladim Romom bi bilo treba predstaviti poklice kot dodano vrednost ter spodbujati njihovo osamosvojitvev in poklicno usmeritev.

Programi, ki vključujejo poklicno usmeritev, praktično izobraževanje in povezovanje šol z delodajalci, bi povečali motivacijo, saj omogočajo pridobivanje uporabnih znanj in delovne izkušnje.

Starši, šole in učitelji, socialni delavci in lokalne ustanove, kot so zavodi za zaposlovanje in centri za socialno delo, po mnenju intervjuvancev in udeležencev v anketi igrajo ključno vlogo pri spodbujanju izobraževanja. Ti bi morali otroke podpirati in jim zagotavljati informacije ter spodbude za nadaljevanje izobraževanja.

Ena od organizacij iz jugovzhodne Slovenije je na vprašanje, kaj bi motiviralo mlade Rome za nadaljevanje izobraževanja na srednjih šolah, navedla:

»Zavedanje, da ima izobrazba smisel, da bodo tudi v srednji šoli dobili pomoč, podporo. Tudi to, da se jim pomaga s prevozi (veliko staršev nima izpita ali pa avta), javni prevozi pa so slabo dostopni.«

Glede motivacije za uspešno zaključevanje izobraževanja na srednjih šolah pa je zapisala:

»Po naših opažanjih predvsem podpora (učni in osebni mentorji), možnost zaposlitev (na primer, če se Rominja izobražuje za kozmetičarko, da ve, da se bo lahko zaposlila), vzorniki (čim več oseb, ki jih poznajo iz naselij, da so jim za vzgled).«

Zagovornikova raziskava s polstrukturiranimi intervjuji

Zagovornikova raziskava je pokazala, da romski dijaki redkeje kot otroci iz večinskega prebivalstva končajo srednjo šolo. Srednješolsko izobraževanje jim pogosto ostane nedosegljivo, kar pomeni, da se vanj pogosto sploh ne vpišejo ali pa ga predčasno opustijo. Za to obstaja več povezanih razlogov:

- finančne ovire, saj si številne romske družine ne morejo privoščiti stroškov, povezanih s šolanjem (prevoz, prehrana, učni pripomočki);
- pomanjkanje motivacije, ki je pogosto povezano z občutkom, da izobraževanje ne vodi do boljših priložnosti za zaposlitev ali življenje;
- odsotnost vzornikov znotraj skupnosti, saj večina starejših članov skupnosti nima srednješolske izobrazbe, kar vpliva na pričakovanja mladih;
- nezaupanje v izobraževalne ustanove, ki so ga mnogi starši in otroci razvili zaradi preteklih negativnih izkušenj, neenake obravnave ali občutka izključenosti;
- včasih nizka pričakovanja s strani šolskega osebja, kar lahko vpliva na samozavest učencev in zmanjšuje njihovo zaupanje v lastne sposobnosti.

Tisti, ki nadaljujejo izobraževanje, pogosto izberejo krajše poklicne programe namesto gimnazij ali strokovnih šol. Pogosto se dogaja, da zaradi finančnih težav ne morejo obiskovati obšolskih dejavnosti in programov v naravi. Včasih romski dijaki naletijo na neenako, diskriminatorno obravnavo, kar še dodatno zmanjšuje njihovo motivacijo za nadaljevanje študija.

Intervjuvanci so navedli, da romski učenci redkeje zaključijo srednjo šolo predvsem zaradi:

- finančnih težav,
- pomanjkanja motivacije in
- pomanjkanja vzornikov.

Podali so naslednja priporočila:

- uvedba finančnih spodbud (štipendije, subvencije za učbenike);
- razvoj mentorskih in tutorskih programov;
- razširitev ukrepa romskih pomočnikov na srednje šole.

Ena od intervjuvank, ki tudi sama dela z romskimi otroki in starši, je glede potrebne podpore otrokom in staršem povedala:

»/.../ smo že recimo naši občini predlagali, da glede na to, da sedaj so sredstva, bi se mogoče lahko kakšen razpis naredil. Postavilo bi se neke pogoje, kakorkoli, torej ja, štipendija, se mi zdi ena taka dobra zadeva. Ker pač vsi delujemo na ta način, da nas pač ta finančna podpora malo motivira /.../. Tako, da mogoče ta finančna podpora, to bi predvsem. Potem pa to, delovanje šolske svetovalne službe, torej, ko romski otrok pride na šolo, da se mogoče okrepi pač sodelovanje z njimi v smislu, več pogovorov /.../. Če so kaki zadržki, če so kaki strahovi, izzivi, tako da to. Še mogoče to svetovanje, karierno, kakorkoli že.«

»/.../ da bi bilo potrebno še mogoče narediti, saj so /srednješolski programi/ dostopni, ne. /.../ Pol se pa poskušam postaviti v kožo drugih oziroma izhajati iz kar vidim, slišim, doživljam pri delu z njimi, /.../ ampak finančna podpora. Dostikrat pač staršem zmanjka, pa kakorkoli že, če jim zmanjka zaradi tega, ker so finančno nepismeni ali če res ne gre skoz ali pa če je fokus drugje, pa tu otroci nastradajo. V srednji šoli, ko bi se lahko ta štipendija uvedla, pač to bi bilo res super. Mogoče, kar vidim je to, sploh ne vejo, kaj obstaja, /.../ kaj bi lahko še naredili, da bi te informacije postale bolj dostopne otrokom, staršem. Torej informacije o tem, kaj vse obstaja, o srednješolskih programih, o študiju na sploh, kaj je pač terciarna izobrazba. /.../ Mogoče to dvoje ja, finančna podpora, pa ta dostopnost informaciji. Tukaj bi bilo mogoče treba še kaj narediti, da bi potem res lahko rekli, da so dostopni.«

Eden od intervjuvancev je kot posebej pomembno poudaril podporo, ki bi jo morali biti deležni tudi strokovni delavci v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, ki delajo z romskimi otroki in mladimi:

»Zagotovo prvo podporo oziroma pomoč, ki bi jo nudil, to je strokovnim delavcem. Vsem tistim, ki prihajajo v stik z romsko skupnostjo v procesu izobraževanja, od osebe, ki odpre vrata v osnovni šoli, do osebe, ki dvigne telefon v osnovni šoli, do osebe, ki pošlje vabilo na dom, do osebe, ki ne vem, sprejme otroka in starše v pisarni, da se usposobijo, da dobijo neko dodatno podporo, da niso prepuščeni sami sebi in svojemu znanju in svoji iznajdljivosti. Da znotraj izobraževalnega sistema dobijo zadostno podporo, da se počutijo dovolj opolnomočene, da so kos različnim nalogam in spopadanju recimo z različnimi tipi družin. /.../ Ampak kar je pomembno, je, da takrat, ko pride do navzkrižja v interesih, v prepričanjih, v vrednotah, ne vem, v razumevanju, v dostopnosti do informacij in tako naprej, da znotraj tega sistema obstajal nek mehanizem, ki podpira tega strokovnega delavca /.../. Ne, da je potem ta učitelj, učiteljica, da sta prepuščena sama sebi in v bistvu brez znanja, brez nekih dodatnih veščin in nekih mehanizmov, v bistvu obupajo. Ja, potem pa naj bo raje ta otrok doma, bo tudi lažje obvladovati razred, a ne. /.../ V bistvu šele takrat, ko bomo imeli usposobljene kadre, ko bomo vzpostavili podpirne mehanizme, ki bodo negovali to delovno silo v izobraževalni sferi, šele takrat se bomo lahko pogovarjali o doseganju nekih standardov visoko kakovostnih programov izobraževanja Slovenije.«

Povzetek rezultatov spletne ankete in intervjujev

Težave na področju srednješolskega, poklicnega in strokovnega izobraževanja	Priporočilo
Nenadaljevanje šolanja zaradi slabih učnih rezultatov.	Povečanje strokovne podpore za romske dijake in usposabljanja za učitelje.
Nenadaljevanje šolanja zaradi pomanjkanja finančnih sredstev.	Subvencije za učbenike in štipendije.
Pomanjkanje motivacije in vzornikov.	Mentorstva in tutorski programi ter razširitev ukrepa romskih pomočnikov na srednje šole.
Pomanjkanje zadostne mreže ljudi, na katere bi se lahko posameznik obrnil po čustveno, informacijsko ali praktično pomoč.	Vzpostavitev mreže mentorjev, tutorjev in svetovalnih služb s posebnim poudarkom na romskih dijakih.

3.4 Višje in visokošolsko izobraževanje

»Izobrazba mi je vedno veliko pomenila. Med študijem sem spoznala, da je to nekaj, kar moram imeti, a ne zaradi poklica, temveč kot dokaz svoje pameti in sposobnosti.«⁶⁶

3.4.1 Opis stanja

Podatki iz raziskave INV iz leta 2020 o vključenosti Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih kažejo, da je vključenost Romov v višje in visokošolsko izobraževanje nizka.⁶⁷ Število vpisanih Romov upada z vsakim višjim letnikom.

Statistični podatki za šolsko leto 2017/18 kažejo, da je bilo v univerzitetno izobraževanje vključenih 13 romskih študentov, v šolskem letu 2018/19 pa 14 romskih študentov (od teh 9 žensk oziroma dobre tri četrtine). Večina študentov je bila iz pomurske regije, kar je povezano z dejstvom, da je bila skoraj polovica vseh romskih srednješolcev v Sloveniji ravno tako iz te regije.⁶⁸

Iz raziskave izhaja, da je zaradi večjih zaposlitvenih priložnosti v Avstriji interes za nadaljevanje izobraževanja večji v severovzhodni Sloveniji kot v drugih delih države. Večina romskih študentov je bila iz družin, kjer imajo starši pozitivne izkušnje z izobraževanjem in boljše socialno-ekonomske pogoje. To je pozitivno vplivalo na odločitev za visokošolsko izobraževanje.⁶⁹

V jugovzhodni Sloveniji so zaposlitvene priložnosti za Rome omejene, kar vpliva na nižjo motivacijo za nadaljevanje izobraževanja. Več predsodkov med delodajalci je prav tako oviralo v raziskavo zajetim Romom dostop do zaposlitev. To v njihovih očeh zmanjšuje vrednost izobrazbe. Tradicija zgodnjih porok in strah staršev pred odhodom otrok v oddaljene kraje za študij sta bila med pomembnimi omejitvami za vključevanje Romov v visokošolsko izobraževanje.⁷⁰

Drugih podatkov in raziskav o Romih, vpisanih v višje ali visokošolsko izobraževanje, ni.

⁶⁶ Iz Zagovornikovega intervjuja s pripadnico romske skupnosti.

⁶⁷ Pirc, J., Bešter, R. (2020). Zaključno poročilo v okviru projekta Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli. Inštitut za narodnostna vprašanja. Raziskava je preučevala dejavnike spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli.

Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Romi/projekt-1703-CRP-Zakljucno-porocilo.pdf>.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Prav tam.

3.4.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav

Zagovornikova spletna anketa

Predstavniki različnih nevladnih organizacij in nekaterih javnih izobraževalnih ustanov, ki izvajajo aktivnosti z romskimi otroki v okoljih, kjer ti živijo, so povedali, da zelo malo mladih Romov nadaljuje izobraževanje na višji ravni in da so razlogi za to največkrat finančni in socialni.

Med težavami so navedli:

- finančne in socialne ovire, s katerimi se srečujejo;
- nimajo podpore in vzornikov.

Pomanjkanje vzornikov in podpore v šolskem okolju zmanjšuje možnost uspeha na višji ravni. Mnogi romski študenti se soočajo tudi s težavami pri iskanju cenovno ugodnih stanovanj in prevoza. Anketiranci so ocenili, da država in občine na lokalni ravni ne sodelujejo dovolj, da bi se zagotovila stalna podpora za nadaljnje izobraževanje.

Po njihovih izkušnjah je premalo ciljno usmerjenih pobud, ki bi pomagale romskim študentom pri premagovanju posebnih težav visokošolskega izobraževanja, zato so priporočili:

- razširitev finančne in stanovanjske podpore za študente, posebej za izredne programe;
- večjo vključenost romskih organizacij pri nudenju podpore pri izobraževanju;
- uvedbo mentorskih programov, ki bi pomagali študentom pri prehodu v visokošolsko izobraževanje.

Strategija VIZ 2021–2030 navaja, da se pričakuje predvsem visoko stopnjo angažiranosti izobraženih Romov, tudi študentov in romskih pomočnikov, ki bi lahko nudili učno pomoč. To je sicer dobrodošlo, vendar nedopustno z vidika, da se odgovornost izobraževalnih ustanov prelaga na Rome. Na to so opozorili tudi Romi, ki so sodelovali v raziskavi. Poudarili so, da bi moral izobraževalni sistem bolj podpirati individualne potrebe učencev in študentov, zlasti tistih iz ranljivih skupin, kot so Romi.

Večji poudarek je treba dati vključenosti romskih staršev v izobraževalni proces, da bi bolje razumeli pomen izobraževanja za svoje otroke. Programi, ki podpirajo socialno vključenost in medkulturni dialog, bi morali biti bolj prisotni in dostopni na vseh stopnjah izobraževanja. Študenti iz ranljivih skupin potrebujejo tudi več finančne in moralne podpore.

Strategija VIZ 2021–2030 je priporočila tudi dogovor na medresorski ravni o možnostih oblikovanja štipendijske politike za romske dijake in študente ter pripravo prožnih srednješolskih in višješolskih programov, ki bodo dijakom in študentom po končanem šolanju omogočili boljše možnosti na trgu dela. Glede tega doslej ni videti napredka.

Zagovornikova raziskava s polstrukturiranimi intervjuji

Ključni dejavniki uspeha so pri vseh intervjuvanci vključevali finančno podporo, motivacijo in svetovanje. Menili so, da je potrebna večja finančna podpora (štipendije, pomoč pri bivanju) in zagotovitev ali izboljšanje mentorskih programov. Prav tako sta pomembna pomoč pri socialnem vključevanju in dostop do informacij o študijskih možnostih.

Intervjuvanci so menili, da se romski mladostniki redko odločijo za terciarno izobraževanje zaradi pomanjkanja finančne podpore, motivacije in vzornikov.

Eden od intervjuvancev je povzel, kakšno podporo potrebujejo romski otroci in mladi z vidika dostopnosti izobraževalnega sistema:

»Prva stvar je dostopnost in vsi vedno pravimo, da ja, sej pa je izobraževanje dostopno vsem, to je res, na papirju. /.../ moramo se zavedati, da večina romskih naselij je izoliranih, je urbano segregiranih, brez nekih direktnih povezav do izobraževalnih ustanov. /.../.

Druga stvar je pa, /.../ da se v romski skupnosti na nekakšen način zgradi zaupanje v sistem izobraževanja /.../. Potem določen procent Romov obstane na neki točki, velikokrat je to na prehodu iz razredne na predmetno stopnjo /.../ in tudi zadnji dve leti pred zaključkom oziroma zadnja tri leta pred zaključkom osnovne šole. Takrat je velik osip romskih otrok. Potem tisti, ki uspejo zaključiti osnovno šolo, nimajo dovolj spodbude oziroma opcij za nadaljevanje šolanja in, ja, in tukaj se počasi potem zgodba zaključuje. Potem je le majhna peščica Romov, ki ostane na poklicnem izobraževanju, kar nekaj jih zaključí.

Velika večina jih ne dobi ustrezne zaposlitve in potem takem tudi študij oziroma izobraževanje na dodiplomski oziroma podiplomski ravni ni nekaj, kar bi Romi sanjali o tem, kar je povsem razumljivo. /.../ Izobrazba ni enako znanje. /.../ Ker izobraževanje, šolanje te mora pripraviti za življenje. Ne samo za poklic. /.../ Izobraževanje bi ti moralo prinesiti mehanizme, znanja, informacije, sposobnosti in kompetence, da se v bistvu, da se lažje orientiraš v življenju. /.../ Potrebno /je/ več vlagati v programe in mehanizme, ne projekte, ampak programe. Nekaj, kar je dolgoročnega. /.../ V programe, ki se fokusirajo na razvoj skupnosti kot take, ker skupnost sama mora dojeti, kaj so njeni potenciali.«

Intervjuvanci so priporočili naslednje ukrepe za podporo mladim Romom pri višje- in visokošolskem izobraževanju:

- dostop do štipendij in finančne pomoči, saj so bile te ključne, čeprav niso zadostovale za pokritje vseh stroškov (bivanje, študij). Potrebno bi bilo povečanje finančne podpore za pokritje življenjskih in študijskih stroškov;
- psihosocialno in mentorsko podporo romskih študentov, saj je pomanjkanje podpore zmanjšalo motivacijo marsikaterega študenta;
- za lažji prehod na fakulteto, boljši študijski uspeh in večjo socialno vključenost romskih študentov bi potrebovali programe za izboljšanje njihovih socialnih veščin;
- karierno usmerjanje, saj bi uspešen študij in dokončanje izobraževanja lahko olajšali z večjim poudarkom na kariernih priložnostih ter usmerjanju po zaključku študija, kar bi študentom pomagalo pri prehodu v poklicno življenje;
- sistematično podpirati romske študente v pedagoških poklicih z zagotovitvijo namenskih štipendij in celovitega mentorstva.

Vsem intervjuvancem je bila skupna ugotovitev, da romski študenti potrebujejo celovitejši sistem podpore, ki vključuje dodatne štipendije, mentorstvo, socialno in karierno svetovanje ter programe za izboljšanje socialne vključenosti.

Povzetek rezultatov spletne ankete in intervjujev

Težave na področju višjega in visokošolskega izobraževanja	Priporočilo
Nenadaljevanje šolanja na višji ravni.	Izboljšanje obveščenosti o možnostih nadaljnjega izobraževanja in uvedba podpornih programov za romske študente.
Finančne ovire in pomanjkanje finančne podpor.	Štipendije za romske študente in povečanje stanovanjske podpore.
Pomanjkanje zadostne mreže ljudi, na katere bi se lahko posameznik obrnil po čustveno, informacijsko ali praktično pomoč.	Mentorski in drugi podporni programi za romske študente.
Pomanjkanje motivacije in vzornikov.	Mentorski programi in promocija uspešnih zgodb romskih študentov.

3.5 Izobraževanje odraslih in vseživljenjsko učenje

»Nikoli ne neham z izobraževanjem, dokler bom lahko. Izobražujem se tudi sama in se trudim v to izobraževanje vključiti čim več naših žena. Tudi zdaj, ko sem upokojena, se še vedno udeležujem predavanj in si želim naučiti še italijanščine. Pomembno je, da tudi po upokojitvi ostanemo aktivni.«⁷¹

3.5.1 Opis stanja

Ni podatkov o tem, koliko Romov preko programov izobraževanja odraslih zaključi osnovno šolo.

V mnogih t. i. romskih naseljih ni dovolj razvite infrastrukture za podporo izobraževanju odraslih. Na primer, dostop do učnih prostorov in materialov je omejen, kar zmanjšuje možnosti za uspešno učenje.

Tradicionalne vrednote in jezikovne ovire še dodatno otežujejo vključevanje Romov v izobraževalne programe. V mnogih primerih odrasli Romi ne obvladajo jezika večinskega prebivalstva, kar otežuje njihovo sodelovanje v formalnih izobraževalnih programih, družbenem življenju in pri podpori svojim otrokom v procesu izobraževanja.

Tradicionalne družinske vloge, zlasti vloga žensk, se v romskih skupnostih počasi spreminjajo, kar prinaša nove težave in potrebe po prilagoditvi izobraževalnih programov, da bi ti bolje ustrezali potrebam romskih družin.

Vpliv temeljne pismenosti in socialnih spretnosti na pojmovanje življenjske uspešnosti odraslih Romov je v svoji doktorski nalogi skozi raziskavo preučevala dr. Rahela Hojnik Kelenc.⁷² Raziskavo je izvedla v treh romskih naseljih – dveh v Sloveniji (Dolga vas in Pušča) ter enem na Hrvaškem (Orehovica, Medžimurska županija) – in uporabila kombinacijo kvantitativnih in kvalitativnih metod.

Ugotovljena je bila potreba po večji dostopnosti in kakovosti izobraževanja za Rome, kar je ključno za izboljšanje njihove pismenosti in socialnih spretnosti. Izobraževalni programi bi morali biti prilagojeni specifičnim potrebam romske skupnosti in vključevati tudi izobraževanje odraslih. Prav tako bi bilo treba krepiti socialne spretnosti odraslih Romov prek delavnic, treningov in drugih oblik neformalnega izobraževanja, ki bi jim pomagali pri boljši komunikaciji in vključevanju v širšo družbo. Spodbujanje zaposlovanja Romov z različnimi projekti, ki ponujajo delovne izkušnje, usposabljanje na delovnem mestu in podporo pri iskanju zaposlitve, bi lahko pomembno prispevalo k njihovi ekonomski neodvisnosti. Hkrati je nujno izboljšati življenjske pogoje, predvsem v neurejenih naseljih. Ključen pri tem je interdisciplinarni pristop k reševanju težav romske skupnosti, kar bi omogočilo celovitejše razumevanje problemov in učinkovitejše rešitve.⁷³

⁷¹ Iz Zagovornikovega intervjuja s pripadnico romske skupnosti.

⁷² Hojnik Kelenc, R. (2023). Vpliv temeljne pismenosti in socialnih spretnosti na pojmovanje življenjske uspešnosti odraslih Romov.

Dostopno na: <https://revis.openscience.si/Dokument.php?id=11306&lang=slv>.

⁷³ Prav tam.

3.5.2 Ugotovitve Zagovornikovih raziskav

Zagovornikova spletna anketa

Udeleženci v spletni anketi so navedli naslednje težave:

- mnogi odrasli Romi ne prepoznajo izobraževanja kot poti do izboljšanja svojega položaja;
- primanjkuje programov, ki bi spodbujali vključevanje odraslih v izobraževanje.

Med ukrepi, ki delujejo, so kot zelo pozitivne ocenili aktivnosti delavnic za odrasle, ki spodbujajo funkcionalno pismenost, predvsem branje, pisanje, računanje, in uporabo računalnika. Tudi praktična usposabljanja v obliki dejavnosti na prostem v večnamenskih romskih centrih so ocenili kot uspešna pri vključitvi odraslih v izobraževanje. Povedali so, da so dobro sprejete tudi različne družabne in prostočasne aktivnosti, ki pomagajo odraslim pridobiti nove spretnosti in obenem omogočajo socialno vključevanje in krepitev vezi z drugimi člani skupnosti. Prek tovrstnih aktivnosti se lahko spodbuja starše, da postanejo bolj vključeni v izobraževanje svojih otrok. Omenili so pomanjkanje dolgoročne strategije za vključevanje odraslih Romov v vseživljenjsko učenje. Številne aktivnosti so omejene na posamezne projekte, kar pomeni, da so koristi kratkoročne. Kot pomanjkljivost so navedli tudi omejeno sodelovanje med občinami in romsko skupnostjo, predvsem na področju svetovanja in vključevanja odraslih v programe izobraževanja.

Kot dodatne ukrepe so predlagali:

- uvedbo učinkovitih in prilagojenih programov, kot je nacionalna poklicna kvalifikacija, ki naj temeljijo na željah in potrebah posameznikov ter vključujejo delno ali celotno finančno podporo glede na potrebe trga (kadrovske štipendiranje);
- več sodelovanja nevladnih organizacij in lokalnih svetovalnih centrov, ki bi nudili stalno podporo odraslim tudi po zaključku določenih programov izobraževanja odraslih;
- več možnosti in boljše ozaveščanje o izobraževanju odraslih, zlasti v marginaliziranih skupnostih, kar bi pomagalo pri zmanjševanju izobraževalnih vrzeli;
- večjo dostopnost programov vseživljenjskega učenja, ki spodbujajo medkulturni dialog in razumevanje med večinskim prebivalstvom in romsko skupnostjo.

Ena od organizacij iz jugovzhodnega dela Slovenije, ki izvaja aktivnosti z Romi, je opozorila na potrebo po celostnem pristopu pri zagotavljanju podpore družinam:

»Ugotavljamo, da je večji del podpore usmerjen v dopoldanski čas, ko so otroci vključeni v šole, vrtce in imajo delovni čas tudi ostale javne ustanove. Ključno je, da se s programi vstopi tudi v popoldanski oz. prosti čas, ali drugače – v preostalih 16 ur, ko otroci in mladi niso vključeni v javne programe. V prostočasnem delu dneva bi bilo potrebno okrepiti socialnovarstvene in druge programe neformalnega izobraževanja in vseživljenjskega učenja, ki bi omogočali pridobivanje znanj in veščin za lažjo integracijo, kar vključuje tudi aktivnosti, ki potekajo zunaj naselij in se jim omogoči prevoz. V tem pogledu bi bilo treba delati na povezovanju različnih organizacij/ deležnikov, da se naredi močna podporna mreža družinam, ki se potem ob težavah ne ustrašijo in obupajo pač pa vedo na koga se lahko obrnejo. Pri slednjem pa sta ključna zgrajen odnos in zaupanje, ki lahko zgradiata most, ki pomaga otrokom od predšolske vzgoje naprej, da se počutijo varne, sprejete, samozavestne.«

Zagovornikova raziskava s polstrukturiranimi intervjuji

Kvalitativna raziskava Zagovornika z Romi, ki so uspešno zaključili izobraževanje, je pokazala, da se ti zavedajo pomena je pomena vseživljenjskega učenja.

Nekateri intervjuvanci so o lastnih željah in ambicijah po nadaljnjem izobraževanju, ne glede na že doseženo univerzitetno izobrazbo, povedali:

Ena od intervjuvank: *»Fokus je, seveda. Trenutno delam v izobraževanju odraslih in sem pedagoginja. Sicer na fakulteti je bil večinoma fokus na osnovni šoli, srednji šoli. Znašla sem pa se nekako v izobraževanju odraslih in mislim, da mi tukaj fakulteta ni ponudila dovolj znanja, strokovnosti, tako da definitivno je zdaj tukaj fokus. Tako da, ko so kaka izobraževanja, se vedno prijavim. Pač je treba pridobiti še tukaj malo podlage, bom rekla. Imam pa še seveda neke cilje, kaki doktorat, ali kaj takega. Tako da, bomo videli.«*

Eden od intervjuvancev: *»Ne, doktorata ne delam še, bom ga, to zagotovo bom, ampak ne sedaj. Ampak želim na nekakšen način svojo kariero, svojo zrelost v profesionalnem smislu, na nekakšen način okronati oziroma zaključiti z doktoratom. Kdaj bo to, ne vem, življenje bo pokazalo pot, če bo naslednje leto, naslednje, če bo čez 20 let, 10 let, kdo ve. Je definitivno na listi, drugače se pa ja, se stalno strokovno izpopolnujem na različnih področjih, ki zajemajo izobraževanje visoko kakovostnih programov in tako naprej in tako naprej. Na eno, ki sem pa zelo ponosen in v katero se zdaj tudi malo bolj globlje podajam, je pa v bistvu profesionalno pa deloma malo več delno, malo več osebno, je izobraževanje na področju afriške filozofije ubuntu. To je nekaj, kar mi daje navdih za naprej in je filozofija, ki je bila uporabljena s strani Nelsona Mandele v času zbliževanja dveh svetov po apartheidu in je zelo preprosta metoda oziroma principi načina življenja, ki zelo odzvanjajo način življenja, ki ga jaz živim. Način življenja in razmišljanja, kako jaz gledam na svet, tako da je to v bistvu kot ljubezen na prvi pogled, ko sem se prvič seznanil s to filozofijo, je bilo vau. Na ta način jaz razmišljam, na ta način si jaz tolmačim svet okoli sebe oziroma kako bi kot družba morali delovati, tako da to je zdaj bolj intenzivno recimo zadnjih pol leta, malo več energije vlagam, ja, v usposabljanje samega sebe.«*

Po navedbah intervjuvancev se odrasli redko odločajo za izobraževanje, ker nimajo dostopa do informacij in programov. Prav tako menijo, da izobrazba ne bo vplivala na njihovo zaposljivost.

Odrasli se redko odločajo za nadaljnje izobraževanje, saj tega ne ne vidijo kot pot do izboljšanja svojega položaja. Zaradi omejene dostopnosti prilagojenih programov in finančne podpore ter nizkih pričakovanj glede zaposlitvenih priložnosti po zaključku izobraževanja se redko odločajo za nadaljevanje izobraževanja in ostajajo izolirani v svoji skupnosti. Več poudarka je treba dati prilagojenim programom, njihovi dostopnosti in fleksibilnosti.

Za uspeh v izobraževanju so pomembni:

- osebna motivacija,
- strokovno usposabljanje ter
- podporni sistemi, vključno z mentorstvom in prilagodljivimi učnimi možnostmi.

Menili so, da bi bilo treba:

- spodbujati in financirati programe za izobraževanje odraslih, zlasti tistih, ki so osredotočeni na pridobivanje praktičnih spretnosti in poklicnih kompetenc,
- razvijati lokalne programe za vključevanje odraslih Romov v vseživljenjsko učenje in poklicno usposabljanje ter
- povečati dostopnost programov izobraževanja za odrasle, vključno s fleksibilnimi urniki in brezplačnimi tečaji za pridobivanje praktičnih veščin.

Med Romi bi bilo treba načrtno promovirati tudi pomen vseživljenjskega učenja in nudenje praktičnih tečajev, kot so finančna in digitalna pismenost, poslovne veščine, obrtniške spretnosti in podobno.

Povzetek rezultatov spletne ankete in intervjujev

Težave na področju izobraževanja odraslih in vseživljenjskega učenja	Priporočilo
Odrasli pogosto ne prepoznajo pomena izobraževanja.	Širitev programov vseživljenjskega učenja in večja podpora nevladnih organizacij ter svetovalnih centrov.
Pomanjkanje informacij o izobraževalnih programih.	Večja podpora lokalnih svetovalnih centrov odraslim pri informiranju in usmerjanju.
Pomanjkanje spodbud za vključevanje odraslih v izobraževanje.	Več finančnih spodbud in brezplačni tečaji za pridobivanje praktičnih veščin.

4 KLJUČNE UGOTOVITVE IN PRIPOROČILA ZAGOVORNIKA

4.1 Ključne ugotovitve

Jezik, predšolska vzgoja in zgodnja podpora

1. Pomanjkanje znanja slovenskega jezika je pomembna ovira za uspešno vključitev nekaterih romskih otrok v šolo, zato so potrebni dodatni ukrepi za učenje jezika že v predšolskem obdobju.
2. Pozitiven odnos do izobraževanja in zgodnja vključitev v predšolsko vzgojo pomagata romskim otrokom pri učenju jezika in socializaciji ter izboljšujeta možnosti za uspeh v šoli.
3. Romske matere so bolj kot očetje vključene v podporo otrokom pri šolanju, vendar zaradi nepismenosti in preteklih negativnih izkušenj z družbo na splošno pogosto ne vidijo dolgoročnih koristi izobraževanja.

Podpora v šoli – učitelji, vzgojitelji, romski pomočniki

4. Nimajo vsi učitelji in vzgojitelji zadostnih kompetenc za delo z romskimi otroki, kar zmanjšuje učinek njihovega dela z romskimi otroki.
5. Pričakovanja nekaterih učiteljev do romskih otrok so nižja kot do drugih otrok, kar lahko vodi do neupravičenega usmerjanja v prilagojene programe in omejuje možnosti za nadaljnje šolanje.
6. Uspešno delo z romskimi učenci temelji na spoštovanju njihovega kulturnega ozadja in zagotavljanju varnega okolja, brez asimilacijskih pritiskov.
7. Šolski uspeh romskih otrok pogosto temelji na podpori posameznih učiteljev, ki prepoznajo njihove talente in jih spodbujajo pri učenju.
8. Romski pomočniki in večnamenski centri so pomembni podporni mehanizmi, vendar njihov potencial še ni v celoti razvit.

Motivacija, samopodoba in družinska podpora

9. Mnogi starši in otroci ne vidijo povezave med izobraževanjem in izboljšanjem življenjskih razmer. Pomanjkanje podpore družine in bližnjega socialnega okolja otežuje napredek otrok pri šolanju.
10. Povečati je treba ozaveščenost romskih staršev o pomenu izobraževanja ter jim zagotoviti več informacij o poteku šolanja in pomembnosti sodelovanja s šolami.
11. Romski otroci potrebujejo vzornike znotraj skupnosti, ki jih lahko motivirajo in jim nudijo podporo na izobraževalni poti.
12. Psihološke in družbene posledice marginalizacije, kot so slaba samopodoba in zapiranje v skupnost, negativno vplivajo na izobraževanje romskih otrok in vseživljenjsko učenje odraslih.

Finančne ovire in življenjski pogoji

13. Slabo premoženjsko stanje in družbeni položaj družin sta ključna razloga za slabši šolski uspeh romskih otrok. To se nanaša na brezposelnost, slabo izobrazbo staršev in življenje v getoiziranih naseljih brez osnovne infrastrukture ter posledično na slabo zdravstveno stanje Romov. Kjer so te razmere boljše, je večja tudi vključenost otrok v izobraževanje in učni uspeh otrok boljši.
14. V nekaterih lokalnih okoljih se revščina in neustrezne bivalne razmere, v katerih živijo Romi, ter slabo zdravstveno stanje še vedno napačno razumejo kot nekaj običajnega oziroma kot značilen del romske kulture. Takšno razumevanje vodi k oblikovanju etničnih meja in spodbuja prostorsko ter socialno segregacijo Romov. Zaradi tega se razmere romske skupnosti ne prepoznajo kot posledica strukturnih neenakosti, temveč kot samoumevne, kar ovira pripravo in izvajanje ustreznih načrtov ter ukrepov za njihovo izboljšanje.
15. Pomanjkanje finančnih sredstev za izobraževanje in šolske dejavnosti je pomembna ovira za romske družine, kar omejuje možnosti otrok za šolski uspeh.

Družbeni pritiski, stereotipi in nezaupanje

16. Stereotipi in predsodki o Romih, kot so predstave o prevelikem številu otrok, vseprisotnem prestopništvu ali zlorabi socialnih transferjev, predstavljajo negativne družbene pritiske, s katerimi se romski otroci in njihovi starši soočajo v izobraževalnem sistemu.
17. Slabše, neenako obravnavanje v šolskem okolju, bodisi s strani vrstnikov bodisi učiteljev, negativno vpliva na samozavest in posledično na šolski uspeh romskih otrok.
18. Nezaupanje staršev romskih otrok v izobraževalne ustanove, ki temelji na preteklih slabih izkušnjah ali predsodkih, vodi v odpor in strah pred diskriminacijo, segregacijo v razredih in neprimernim obravnavanjem otrok. To nezaupanje se prenaša na otroke in iz generacije v generacijo.
19. Družba pogosto goji določena pričakovanja glede vedenja Romov, ki temeljijo na stereotipih in predsodkih. Kadar so ta pričakovanja dolgotrajno prisotna, jih posamezniki iz romske skupnosti lahko začnejo dojemati kot svojo realnost in jih ponotranjijo. To lahko omeji samozavest in motivacijo posameznikov, kar vpliva na njihove možnosti za uspeh v izobraževanju, dostop do zaposlitve ter udejstvovanje v družbenem življenju. Posledično se ohranja začarani krog marginalizacije, ki zahteva ciljno usmerjene ukrepe za njegovo prekinitev.

Pomanjkanje podatkov in sistemski pristop

20. Premalo vemo o dinamiki odnosov v razredih, o tem, kako se romski otroci počutijo v šolah in kako jih obravnavajo učitelji ter vrstniki in starši drugih otrok, kar onemogoča razumevanje slabega učnega uspeha in socialne izključenosti.
21. Pomanjkanje podatkov o položaju romskih otrok v izobraževalnem sistemu ovira načrtovanje učinkovitih ukrepov. Zbiranje podatkov, ki omogočajo sklepanje o obsegu, učinkih ali vzrokih neenakopravnosti, neenake obravnave in neenakih možnostih na podlagi osebnih okoliščin je ključno za spremljanje učinkovitosti ukrepov in zaščito pred diskriminacijo.

22. Mnogi programi za podporo romskim učencem so projektni in časovno omejeni, kar zmanjšuje njihovo učinkovitost. Potreben je celosten, sistemski pristop in dolgoročni, trajni ukrepi.

4.2 Priporočila

Zagovornik priporoča **Vladi RS in Uradu za narodnosti**, da:

1. na podlagi podatkov o Romih v izobraževanju, dosedanjih raziskav in evalvacij ter preteklih priporočil Zagovornika in mednarodnih organizacij dopolniti Nacionalni program ukrepov Vlade RS za Rome za obdobje 2021–2030 (NPUR 2021-2030). Izboljšata naj predvsem del, ki se tiče vzgoje in izobraževanja. Vanj naj vključita merljive cilje in kazalnike učinkovitosti ukrepov, kar edino omogoča spremljanje napredka in ugotavljanje pomanjkljivosti. Merljive cilje pa naj vključita tudi v drugih delih programa, ki govorijo o zagotavljanju temeljnih pravic Romov. Premiki na tem področju lahko namreč pozitivno vplivajo tudi na področje izobraževanja.
2. zagotovita sistematično in neodvisno spremljanje uspešnosti izvajanja ukrepov iz NPUR 2021-2030 z evalvacijami. To bi pomagalo prepoznati pomanjkljivosti in morebitne diskriminatorne prakse in prilagoditev politik in ukrepov.

Zagovornik priporoča **Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje**, da:

3. v sodelovanju z občinami in vzgojno-izobraževalnimi zavodi prične sistematično zbirati in analizirati anonimizirane podatke o romskih otrocih in mladostnikih v vzgoji in izobraževanju v primerjavi s celotnim prebivalstvom. To bi omogočilo pravočasno in ciljno usmerjeno oblikovanje in sprejemanje ukrepov (kot so dodatna pomoč otroku, štipendije, usposabljanje vzgojiteljev in učiteljev, preprečevanje diskriminacije in segregacije, možnost vrednotenja učinkov ukrepov skozi čas). Zbirajo naj se podatki o številu romskih otrok v določeni lokalni skupnosti in številu tistih, ki so vključeni v vrtec. Podatki o starosti ob vstopu v vrtec, trajanju obiskovanja, čas prisotnosti in razlogi za odsotnost. Podatki o obiskovanju osnovne šole, o preložitvi začetka šolanja, o napredovanju, prehodih, ponavljanju razredov, o številu romskih mladostnikov v srednješolskih programih, o vrsti programom, zaključku oziroma morebitnih predčasnih opustitvah šolanja. Potrebne so tudi informacije o številu šol z romskimi otroki, deležu romskih otrok v teh šolah in po oddelkih ter kje te ustanove so. Anketno pa naj se pri šolarjih preverja občutja glede izobraževanja in odnosov v šoli;
4. zagotovi brezplačno možnost učenja slovenskega jezika že pred vstopom v osnovno šolo za vse romske otroke, ki to potrebujejo, tudi tiste, ki obiskujejo vrtec. Boljše znanje jezika omogoča boljše učne rezultate in preprečuje stigmatizacijo otrok;
5. zagotovi povsem brezplačno obiskovanje vrtca za romske otroke iz družin s slabim premoženjskim stanjem in možnost organiziranih brezplačnih prevozov iz romskih naselij do vrtcev in nazaj. Nizka vključenost romskih otrok v predšolsko vzgojo namreč izhaja tudi iz finančnih in logističnih ovir. Zgodnje vključevanje v izobraževalni sistem pa izboljšuje jezikovne, socialne in učne kompetence otrok ter zmanjšuje možnosti za opuščanje izobraževanja;
6. socialno ogroženim otrokom, med katerimi so tudi Romi, omogoči brezplačno udeleževanje in prevoz do obšolskih dejavnosti, ki se jih želijo udeležiti. Te dejavnosti spodbujajo razvoj talentov, omogočajo socialne sitke in dajejo občutek vrednosti in vključenosti, kar je otrokom in mladostnikom pomembno tudi pri doseganju izobrazbe;
7. zagotovi zaposlitev romskih pomočnikov v vseh vrtcih in šolah, ki jih obiskujejo romski otroci, prednostno pa v jugovzhodnem delu države. Prilagodi naj tudi normative in pripravi ustrezno sistemizacijo teh delovnih mest, da bodo pomočniki pri svojem delu lahko čim bolj v podporo otrokom in mladostnikom. Prisotnost romskih pomočnikov namreč olajša sporazumevanje, zmanjšuje kulturne ovire in krepi sodelovanje med šolo in družinami;
8. omogoči, da se bo obstoječi izbirni predmet Romska kultura izvajal v vseh osnovnih šolah na območjih, kjer živijo Romi. Sprejme pa naj tudi načrt za usposabljanje učiteljev za poučevanje romskega jezika in kulture ter ta predmet vključi v učni načrt za osnovno šolo. To bi pomagalo pri razvoju romskega jezika in odpravi stereotipov ter prispevalo k boljšemu sobivanju med Romi in večinsko skupnostjo;

9. na podlagi smernic Pedagoškega inštituta o vključevanju romskih otrok v izobraževanje⁷⁴ pripravi usmeritve za spodbujanje obiskovanja vrtcev in pouka pri romskih otrocih. Usmeritve naj predvidevajo tudi krepitev sodelovanja s starši, da bi izboljšali razumevanje pomena izobraževanja in ustvarili temelj za zaupanje v institucije;
10. v sodelovanju tudi z romsko skupnostjo pripravi vsebino in zagotovi izvedbo usposabljanj pedagoških delavcev za delo z otroki in mladostniki različnih socialnih in etničnih ozadij. To bi zmanjšalo tveganja za morebitne predsodke in neustrezne pristope v izobraževanju;
11. zagotovi mentorstvo oziroma tutorstvo, ki bo prilagojeno potrebam romskih učencev in dijakov. To naj se izvaja v zadnji triadi osnovne šole in na srednjih šolah, pri njem pa naj sodelujejo tudi visokoizobraženi Romi, ki bodo otrokom in mladostnikom lahko za zgled. Ukrep bi spodbujal nadaljevanje izobraževanja in prispeval k zmanjšanju osipa in boljšim učnim dosežkom;
12. redno informira organizacije romske skupnosti in javne ustanove in organizacije na državni in lokalni ravni o ukrepih za dvig izobrazbene ravni romskega prebivalstva;
13. si predvsem skupaj z Ministrstvom za kohezijo in regionalni razvoj pri vseh naštetih in drugih ukrepih prizadeva izkoristiti evropska sredstva. Priporočila EU in evropski strateški okvir za enakost, vključevanje in udeležbo Romov do 2030 jasno navajajo, da so ta sredstva ključna za doseganje napredka. Slabo stanje je namreč posledica prepleta različnih dejavnikov, kar zahteva medresorske, dolgoročne in usklajene ukrepe.

⁷⁴ Smernice na področju vključevanja romskih otrok in njihovih staršev v predšolske programe (2017). Pedagoški inštitut.

Dostopno na:

https://korakzakovom.si/storage/app/files/Smernice_elektronska_verzija.pdf#:~:text=Smernice%20na%20podro%C4%8Dju%20vklju%C4%8Devanja%20romskih%20otrok%20in%20njihovih,do%20vklju%C4%8Denosti%20romskih%20otrok%20v%20kakovostne%20pred%C5%A1olske%20programe.

Zagovornik priporoča **Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti**, da:

14. v skladu s 3. in 4. členom Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji uvede namenske štipendije za romske učence, dijake in študente. Številni romski učenci in študenti se soočajo s finančnimi in socialnimi ovirami, kar omejuje njihovo izobraževanje in nadaljnji karierni razvoj. Namenske štipendije bi spodbujale večjo vključenost romske mladine v izobraževalni sistem in preprečevale osip;
15. oblikuje podporne programe za poklicno usmerjanje mladih Romov v času srednješolskega izobraževanja, da bi lahko pridobili delovne veščine in se vključili na trg dela.

Zagovornik priporoča **samoupravnim lokalnim skupnostim**, kjer živijo Romi, ki do zdaj tega še niso zagotovile, da:

16. uredijo bivalne razmere v romskih naseljih z namenom uresničevanja pravice do primerne namestitve. Pri tem naj uporabijo tudi sredstva po 20.a členu Zakona o financiranju občin. Slabe bivalne razmere, v katerih živijo nekateri romski otroci, namreč otežujejo uresničevanje pravice do izobraževanja;
17. del prejetih sredstev po 20. a členu Zakona o financiranju občin pričnejo namenjati tudi za štipendije za romske učence, dijake in študente. Finančna pomoč v obliki štipendij bi jim omogočila lažji dostop do srednješolskega in visokošolskega izobraževanja ter povečala njihove možnosti za uspešno vključevanje v družbo;
18. poskrbijo za redno informiranje romskih staršev, otrok in mladih o pomenu in možnostih vzgoje in izobraževanja ter zaposlovanja. Boljša obveščenost bi zmanjšala predsodke, ki temeljijo na nevednosti, ter krepila motivacijo za sodelovanje. Informiranje naj bo čim bolj prilagojeno ciljni skupini.

Zagovornik priporoča **Svetu romske skupnosti RS**, da:

19. v sodelovanju s stroko in raziskovalci izvaja ozaveščevalne aktivnosti za romske otroke, mlade in njihove starše o pomenu izobrazbe in vključevanja v vzgojo in izobraževanje. Te aktivnosti naj vključi v svoj vsebinski in finančni načrt, za katerega prejme sredstva iz državnega proračuna. Takšno ozaveščanje pa naj podpre tudi prek javnih razpisov za organizacije romske skupnosti.

5 KRATICE IN OKRAJŠAVE

CAT	Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali ponižujočim kaznim
CEDAW	Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk
CSD	Center za socialno delo
DZ	Državni zbor Republike Slovenije
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
FRA	Agencija Evropske unije za temeljne pravice
ICERD	Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije
KOP	Konvencija o otrokovih pravicah
MDDSZ	Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
MPDPP	Mednarodni park o državljskih in političnih pravicah
MPESKP	Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah
MVI	Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OZN	Organizacija združenih narodov
REYN	Romani Early Years Network – Mreža za zgodnje vključevanje romskih otrok
RS	Republika Slovenija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
Ustava	Ustava Republike Slovenije
USRS	Ustavno sodišče Republike Slovenije
Varuh	Varuh človekovih pravic Republike Slovenije
Vlada	Vlada Republike Slovenije
Zagovornik	Zagovornik načela enakosti
ZOFVI	Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja
ZOsn	Zakon o osnovni šoli
ZRomS-1	Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji
ZVarD	Zakon o varstvu pred diskriminacijo
ZVrt	Zakon o vrtcih

Izzivi pri vzgoji in izobraževanju romskih otrok in mladostnikov – posebno poročilo

Izdajatelj

Zagovornik načela enakosti

Zanj

Miha Lobnik, zagovornik načela enakosti

Besedilo

Zagovornik načela enakosti

Pri pripravi besedila so sodelovali

Miha Lobnik, Maja Mamlič, Nevenka Prešlenkova, Boštjan Vernik-Šetinc, dr. Matevž Kokol, mag. Jelena Aleksić, Denis Vičič, Jaka Vatovec, mag. Karmen Merlov, Majda Hostnik

Lektura

Ljubljana, oktober 2025

Uporaba vsebine poročila je dovoljena z navedbo vira.

Uporabljen slovnični spol v poročilu se nanaša na kateri koli spol.

Publikacija je brezplačna in dostopna vsem.

Vsa poročila Zagovornika načela enakosti so objavljena na spletni strani www.zagovornik.si

Spletna izdaja

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Kratek povzetek posebnega poročila

Posebno poročilo izpostavlja številne izzive, s katerimi se romski otroci in mladostniki srečujejo v vzgoji in izobraževanju, od predšolske vzgoje do vseživljenjskega učenja. Namen je spodbuditi učinkovitejše ukrepe za enake možnosti, večjo vključenost in doseganje višje izobrazbene ravni romskih otrok, mladih in odraslih. Kljub obstoječim ukrepom namreč ostajajo izobrazbene razlike med Romi in večinskim prebivalstvom velike, še posebej v jugovzhodni Sloveniji. Na podlagi analiz in sodelovanja z Romi posebno poročilo opozarja na pomanjkljivosti trenutnih pristopov in ponuja priporočila za izboljšanje razmer. Ključne ugotovitve posebnega poročila v zvezi z odpravljanjem neenakosti Romov v vzgoji in izobraževanju so: nujno spodbuditi zgodnje vključevanje romskih otrok v vzgojo in izobraževanje, zagotoviti ustrezno podporo v šolah, okrepiti sodelovanje s starši romskih otrok in izboljšati bivalne razmere romskih družin.

Zagovornik načela enakosti je samostojni državni organ za varstvo pred diskriminacijo, spodbujanje enakih možnosti, enakopravnosti in enakega obravnavanja. Ustanovljen je bil leta 2016 na podlagi Zakona o varstvu pred diskriminacijo, s katerim je Slovenija v svoj pravni red prenesla pet evropskih direktiv s področja enakih možnosti. Zagovornik načela enakosti je polnopravni član Evropske mreže organov za enakost – Equinet.